

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

І.В. Іваній

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ
ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

Навчально-методичний посібник

Суми
Університетська книга
2014

І.В. ІВАНІЙ

**ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ
ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ**

Навчально-методичний
посібник

УДК 37.018.2:796.011

ББК 74.200.544я723

I-18

Друкується за рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка
Протокол №10 від 24 березня 2014р.

Рецензенти:

Лоза Т.О., кандидат педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики фізичної культури СДПУ ім. А.С.Макаренка;

Лазаренко С.А., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, зав. кафедри спортивних дисциплін і фізичного виховання СДПУ ім. А.С.Макаренка.

Іваній І.В.

I-18 Фізична культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту: навч.-методич. посібник / І.В. Іваній. – Суми: Університетська книга, 2014. – ... с.

ISBN 996-374-159-7

У посібнику розкрито фізичну культуру як феномен соціокультурного розвитку особистості фахівця фізичного виховання та спорту. Висвітлюються теоретико-методологічні, змістово-спрямувальні та управлінські основи формування фізичної культури особистості майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки.

Посібник розрахований на викладачів вищої школи, студентів, учителів фізичного виховання, з основ безпеки життєдіяльності, валеології, тренерів з обраного виду спорту, фахівців із фізкультурно-оздоровчої роботи, з фізичної реабілітації, із прикладного фізичного виховання та спорту.

УДК 37.018.2:796.011

ББК 74.200.544я723

© Іваній І.В., 2014

ISBN 996-374-159-7

© ТОВ «ВТД», «Університетська книга» 2014

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи формування фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту	8
1.1. Фізична культура як феномен соціокультурного розвитку особистості майбутнього фахівця у процесі фізкультурної освіти.....	8
1.2. Методологічні засади формування фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту	16
1.3. Характеристика сутності фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту	23
Питання для самоперевірки	29
Література до розділу 1	30
Розділ 2. Педагогічна система формування фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту.....	35
2.1. Структура і зміст фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту	35
2.2. Модель педагогічної системи формування фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту	44
2.2.1. Функції фізичної культури та види діяльності фахівця фізичного виховання та спорту	45
2.2.2. Концептуальна модульна модель формування фізичної культури особистості фахівця	48
2.2.3. Структурно-функціональна модель формування фізичної культури особистості фахівця у процесі професійної підготовки.....	53
Питання для самоперевірки	62
Література до розділу 2	63
Розділ 3. Короткий термінологічний словник	67
3.1. Алфавітний показчик понять і термінів	67

ПЕРЕДМОВА

Концептуальні положення щодо змісту і організації професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах базуються на засадах Конституції України, Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національної доктрини розвитку освіти, Болонської декларації Євросоюзу, рекомендаціях ЮНЕСКО, які наголошують на необхідності фундаменталізації, неперервності, диверсифікації й гнучкості, прогностичності, доступності, відкритості, гуманістичної спрямованості фізкультурної освіти.

Розширення й оновлення освітянського діапазону вимагає створення системи професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту, спрямованої на підвищення кваліфікації, професійної компетентності, конкурентоспроможності відповідно до зростаючих умов на ринках праці. Винятково важливого значення набуває професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах, де забезпечується не тільки спрямування навчально-виховного процесу на озброєння майбутніх фахівців спеціальними знаннями, уміннями і навичками, а й розвиток професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця, її інтелектуального потенціалу, можливостей, інтересів, нахилів, мотивів і ціннісних настанов, що складає основу фізичної культури особистості фахівця.

У теорії та методиці фізичної культури накопичений значний науково-теоретичний досвід щодо структури і функцій фізичної культури фахівців фізичного виховання та спорту, у тому числі проблем, пов’язаних з професійною освітою цього контингенту: обґрунтовано теоретико-методологічні основи розвитку фізичної культури особистості (В. Бальсевич, М. Віленський, Е. Вільчковський, Т. Круцевич, Л. Матвеєв, Л. Лубишева, Ю. Ніколаєв, Б. Шиян); глибоко висвітлені теоретичні й дидактичні основи спеціальної фізкультурної освіти майбутніх фахівців (Ю.Брискін, В.Платонов, Ю.Шкрєбтій); розроблена технологія особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців

фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах (А. Барабанов, В. Завадський, О. Куц, Л. Сущенко).

Українські дослідники активно розробляють систему професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту зокрема, формування їхньої фізичної культури (О.Вацеба, Е.Вільчковський, О. Демінський, В.Завадський, О.Куц, Л. Сущенко, В.Платонов, О. Тимошенко, Б.Шиян, Ю. Шкретій). Поряд з тим сьогодні існують значні розбіжності: між діючою практикою фізкультурної освіти майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищій школі та її результативністю в опануванні цінностями фізичної культури на особистісному рівні; між зростаючими вимогами до якості педагогічного процесу з фізичної культури у вищому навчальному закладі й не розробленістю педагогічних умов і засобів його забезпечення; між об'єктивною потребою педагогічної практики у формуванні в майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту на особистісному рівні фізичної культури й недостатній теоретичній та методичній обґрунтованості даного процесу.

Пропонований нами навчально-методичний посібник за своїм змістом спрямований на інтеграцію теоретичних знань і рухових умінь у високий рівень фізичної культури особистості, де набуті знання, уміння й навички забезпечують особистий смисл діяльності фахівців фізичного виховання та спорту. В основу змісту посібника покладено духовно-фізичну сутність фізичної культури в єдності її соціокультурного і соматопсихічного компонентів при ведучій ролі першого. Це сприяє професійно-особистісному саморозвитку студентів, опануванню цінностям фізичної культури як основи збереження і зміцнення здоров'я, здорового способу життя, фізичного й професійного вдосконалення.

Зміст першого розділу посібника дозволить майбутнім фахівцям фізичного виховання та спорту ознайомитися з теоретико-методологічними основами формування фізичної культури особистості.

У другому розділі подано педагогічну систему формування фізичної культури особистості майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту, розглянуто її структуру і зміст; побудовано модель формування фізичної

культури особистості фахівця у процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

У третьому розділі вміщено тлумачення основних понять, які необхідно знати майбутнім фахівцям фізичного виховання та спорту щодо розуміння фізичної культури особистості. Вживання лексики, якою оперує сучасна теорія і методика фізичної культури, підвищить результативність засвоєння понять, поліпшить осмислення студентами фізичної культури особистості.

Таким чином, навчально-методичний посібник розрахований на викладачів вищої школи, студентів, вчителів фізичного виховання, з основ безпеки життєдіяльності, валеології, тренерів з обраного виду спорту, фахівців із фізкультурно-оздоровчої роботи, з фізичної реабілітації, з менеджменту й управління фізичним вихованням та спортом, із прикладного фізичного виховання та спорту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

1.1. Фізична культура як феномен соціокультурного розвитку особистості майбутнього фахівця у процесі фізкультурної освіти

Розгляд феномену фізичної культури вимагає звернення до поняття «культура» на міждисциплінарному рівні з використанням даних різних наук. У енциклопедичному словнику поняття «культура» трактується як «історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що виявляється у типах і формах організації життя і діяльності людей, а також у створених ними матеріальних і духовних цінностях» [41, с.325]. Особливий інтерес в контексті нашого розгляду уявляє включення у склад культури людських здібностей, сили, які реалізуються в діяльності, що включає знання, вміння, навички, фізичний, моральний, естетичний розвиток суб'єкта.

У філософському словнику поняттю «культура» надається наступне визначення: «У широкому смислі культура є сукупність виявів життя, досягнень й творчості народів або групи народів. Культура, яка розглядається з точки зору її змісту, розпадається на різні галузі, сфери: вдачу і звички, мову і письменність, характер одягу, поселень, роботи, виховання, громадсько-політичний устрій, наука, техніка, мистецтво, релігія, всі форми виявлення об'єктивного духу народу» [41, с.329]. Представники філософії відзначають, що з часом поняття «культура» постає синонімом інтелектуального, розумного, морального, естетичного вдосконалення людини в ході її історичної еволюції. Дослідники відзначають, що поняття «культура» є складним, оскільки позначає «цілісність, органічне поєднання багатьох сторін людської діяльності; проблеми культури у власному смислі виникають уже тоді, коли організовано побут, мистецтво, наука, особистість й суспільство» [40, с.920].

Відзначаючи міждисциплінарний характер феномену культура, В.Андрущенко вказує, що «представники педагогіки, психології, соціології, естетики, аксіології, семантики вивчають як окремі сторони, так і аспекти, грані, властивості культури та різні форми її буття – наука, система освіти, масові комунікації, різні культурні процеси – форми управління, обслуговування, спілкування людей» [2, с.25].

У контексті нашого розгляду поняття «культура» значний інтерес представляє її поділ на матеріальну й духовну. При цьому матеріальна культура характеризує життя суспільства і матеріальне виробництво з точки зору її впливу на розвиток людини, розкриває його можливості – це культура праці й матеріального виробництва, культура відношення до власного тіла, фізична культура. Даний вид культури характеризує діяльність людини з точки зору її впливу на можливість застосування творчих сил і здібностей, розвиток людини.

На відміну від матеріальної духовна культура багатоаспектна і включає в себе пізнавальну, інтелектуальну, філософську, моральну, педагогічну, релігійну, художню й інші різновиди.

Розгляд різних підходів до вивчення культури як системи вимагає визначення її різних функціональних елементів, які характеризують процес культурної діяльності, а також різні її аспекти і сторони. Будучи багатогранною, структура культури складається із системи освіти, науки, мистецтва, моральності, політики, права, релігії, які взаємодіють. Складна й багаторівнева структура культури обумовлює різновиди її функцій, що здійснюються в житті людини й суспільства [2]:

- людинотворчу (засвоєння людиною певної суми знань, норм, цінностей дозволяє виховувати і здійснювати різні види життєдіяльності в суспільстві);
- інформаційну (культура виступає єдиним способом передавання соціального досвіду);
- пізнавальну (гносеологічну), концентруючи у собі соціальний досвід, культура набуває здатності накопичення знань про світ;

- регулятивну, нормативну (регулювання різних видів суспільної й особистої діяльності людей);
- аксіологічну (будучи системою цінностей, вона формує в людини потреби і орієнтації).

Представлені функції культури пояснюють наявність множини її визначень.

Міждисциплінарний розгляд поняття «культура» дозволяє перейти до розгляду базового поняття «фізична культура» та ряду корелюючих понять – «фізичне виховання», «фізичний розвиток», «фізична досконалість». Зауважимо, що у Польщі та Східній Європі цей соціальний феномен називають фізичною культурою, а в більшості країн Західної Європи – культурою рухів.

Аналіз поняття «фізична культура» передбачає розгляд наступних наукових теорій, що мають методологічний характер: концепція різних видів людської діяльності (Л.Вигодський, А.Леонт'єв, С.Рубінштейн та ін.); теорія рухової діяльності, активності людини (М.Берштейн, І.Павлов, І.Сеченов, О.Ухтомський та ін.); теорія навчання руховим діям (М.Боген, П. Лесгафт та ін.); концептуальні основи проблеми фізичної культури осіб, що навчаються (В.Бальсевич, М.Віленський, Е.Вільчковський, Л.Лубишева, Л.Матвеев, В.Столяров, Б.Шиян та ін.).

Аналіз психолого-педагогічної й спеціальної літератури показує, що в даний час не існує єдиного, загальноприйнятого поняття фізичної культури, воно має різний смисл: вид спортивних послуг, вид матеріальної культури, сукупність матеріальних і культурних цінностей або досягнень, які використовуються для фізичного удосконалення людей, і т.д. [11; 2; 42]. Фізичну культуру трактують так:

- частина загальної культури людства, яка визначає собою творчу діяльність по засвоєнню минулих і створенню нових цінностей, переважно у сфері фізичного розвитку, оздоровлення і виховання людей (Ю.Евсєєв [11]);
- результат людської діяльності, засіб і спосіб фізичного вдосконалення людей, виконання ними своїх соціальних функцій у суспільстві. Являючись видом культури, вона складається із двох частин – предметної й особистої.

Фізична культура – результат людської діяльності, оскільки в ній створюються і досягають свого вдосконалення її специфічні цінності. Її предметні цінності – матеріали, втілені у спортивних спорудах, обладнанні, інвентарі, та духовні, які втілені у моральних нормах. Вони постійно використовуються в якості засобів для фізичного вдосконалення (В.Видрін, Ю.Ніколаєв, Н.Пономарьов та ін.) [9; 33];

- соціальний інститут, який виконує певні соціальні функції (виховання, освіта, оздоровлення) (Л.Лубишева та ін.) [27];
- природний місток, який дозволяє поєднати соціальний і біологічний розвиток людини (В. Гальсевич та ін.)
- базовий вид культури, який формується у людині (Н. Візітей та ін.)
- сукупність досягнень суспільства у раціональному використанні спеціальних засобів, методів і умов цілеспрямованого фізичного та духовного удосконалення людини (Б. Шиян) [43].

У словниках та енциклопедіях поняття «фізична культура» визначається наступним чином:

- частина загальної культури суспільства, що включає сукупність досягнень у справі оздоровлення людей і розвитку їх фізичних здібностей [40, с.27];
- частина загальної культури суспільства – одна із сфер соціальної діяльності, спрямованої на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних здібностей людини [40, с.810];
- органічна частина культури суспільства і особистості, використання людиною рухової діяльності в якості фактора оптимізації свого стану і розвитку фізичної підготовки до життєвої практики [41, с.722].

При багатьох підходах поняття «фізична культура» має наступні сутнісні характеристики: є соціальний інститут; є частиною культури суспільства з притаманними їй загальнокультурними цінностями (духовними і матеріальними), а також функціями (виховною, освітньою, пізнавальною, нормативною, ціннісно-орієнтаційною, комунікативною); є стійкою якістю особистості; передбачає використання рухової активності у якості фактора фізичного розвитку і фізичної підготовки до життєвої діяльності.

Розгляд поняття «фізична культура» передбачає обговорення корелюючих з ним понять: «фізичне виховання», «фізичний розвиток», «фізична досконалість». «Фізичне виховання» розуміється як соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я, гармонійного розвитку форм і функцій організму людини [43, с.172]. Воно здійснюється за допомогою таких засобів як заняття фізичними вправами, опанування знаннями чи вміннями у галузі фізичної культури, загартування організму та ін.

«Фізичний розвиток» трактується більшістю вчених у двох значеннях: як процес зміни морфологічних і функціональних властивостей організму людини; як результат даного процесу, який характеризується рядом життєво важливих показників (маса тіла, довжина, життєва ємність легень та інше), а також ступінню розвитку фізичних якостей (сила, витривалість та інше) [43, с.176].

«Фізична вдосконалість» звичайно розглядається як історично обумовлений рівень здоров'я та всебічного розвитку фізичних здібностей людини, які відповідають вимогам людської діяльності у різних галузях і забезпечують високу працездатність суб'єкта [5, с.19].

Дослідження проблеми рухової діяльності та активності пов'язано з концепцією кільцевого управління руховими діями, що передбачає порівняння результатів дії з образом цілі (Ю.Галантер, Д.Міллер, К.Прибрам). Наявність кільцевого управління м'язовою діяльністю міститься у працях І.Сеченова, А.Леонтьєва, які розробили теорію людської діяльності та механізми її виконання [23; 36].

М.Богеном розроблено концепцію планомірно-поетапного формування рухових дій, їх методологічні й психолого-педагогічні особливості в умовах навчально-виховного процесу [5].

І.Войнар визначив структуру діяльності у вигляді послідовної системи складаних, простих дій і операцій, виконання їх доведено до автоматизму [48].

Проблема рухової активності, культури рухів, розглядається відомим фізіологом Н.Берштейном. Згідно його теорії, процес становлення рухової діяльності проходить три стадії. Ним обґрунтована структура управління

рухами, яка уявляє багаторівневий процес. Вищі рівні керують діяльністю нижчих рівнів, нижчі рівні (фонові) виконують рішення окремих завдань виконання рухів. У ході виконання рухів відбувається вдосконалення управління, при якому смисл і структура дій здійснюється вищими рівнями, а окремі завдання рухів управляються нижчими рівнями [5].

Аналіз концептуальних положень щодо формування рухової діяльності дозволяє відзначити, що увага вчених сконцентрована на її операційному компоненті та розкриттю її механізму, який покладено в основу формування фізичної культури осіб, що навчаються. Опанування студентами руховими складаними і простими діями пов'язано з суттєвими відмінностями, обумовленими характером управління рухами, руховими вміннями і навичками. Рухові вміння уявляють собою такий рівень опанування руховою дією, який характеризується контролем за складовими руховими операціями, а також нестабільними способами виконання рухового завдання. Саме формування рухового вміння вимагає від того хто навчається управління руховою діяльністю, обумовлює уважне відношення до умов виконання поставленого навчального завдання. У результаті багаторазових повторень рухових дій студентами у ході навчальної рухової діяльності у вигляді вправ координаційні механізми навчальних дій удосконалюються, починають виконуватися без участі свідомості студента, переходять до фонових рівнів управління руховою діяльністю та автоматично перетворюються у рухову навичку. Центральні рівні свідомості студента задіяні на головне завдання виконуємої рухової діяльності, культурі рухів (розуміємо як складову фізичної культури), за рахунок чого значно збільшується швидкість виконання вправ, рухові вміння переходять у рухові навички.

Теоретичний аналіз еволюції поняття «фізична культура» показує зміну її концептуально-методологічних основ. Починаючи з 1970 року по даний час розуміння змісту поняття «фізична культура» пройшло значний шлях: від «сукупності досягнень суспільства» ... у зв'язку з фізичним удосконаленням народу, взаємозв'язку його з «результативною і діяльнісною сторін», більш

глибокого розкриття його «діяльній сторони» з позиції культуровідповідності й системного аналізу людської діяльності, з виходом на розкриття її функціонально-ціннісного змісту, аж до розробки поняття «фізична культура особистості». На початкових етапах її розуміння (70-і роки ХХ століття) це поняття базувалося переважно на медико-біологічних і педагогічних аспектах знання, пов'язаних з фізичним розвитком і фізкультурною освітою людини засобами фізичних вправ (тобто виховання фізичного у неї відбувалося від «частин до цілого», «знизу вверх») [33].

Починаючи з середини 90-х рр. ХХ століття, коли епіцентром суспільного розвитку постають проблеми формування самої людини, розширюється вивчення фізичної культури поряд з вищезазначеними аспектами в психологічному, соціологічному, культурознавчому та інших аспектах знання. Це породило ряд теорій, які в значній мірі допомагають вирішувати проблему її формування і розвитку в системі фізкультурної освіти. Важливим серед них є: біологічні та соціальні, тілесні та духовні аспекти в сфері фізичної культури (В.Бальсевич, М.Візітей, М.Пономарьов, Б.Шиян та ін.); ціннісний аспект фізичної культури (В.Видрін, Л.Лубишева, В.Столяров, Л.Сущенко та ін.); формування фізичної культури особистості (В.Бальсевич, М.Віленський, Е.Вільчковський, Л.Матвеєв, Л.Лубишева, Ю.Ніколаєв, Б.Шиян та ін.).

Аналіз робіт цих та інших авторів дозволяє прийти до висновку, що продуктивним для обґрунтування теоретико-методологічних основ формування фізичної культури в умовах сучасної фізкультурної освіти є підхід заснований на інтегративному аспекті знання (за Л. Матвеєвим – це «цілісно-інтегративна системна основа») [28]. На думку Ю.Ніколаєва при дослідженні феномену фізичної культури і теоретичних основ її формування «логічно структурувати всі теорії з даної проблеми та показати, що вони мають філософсько-педагогічний -психологічний характер» [32]. Це дозволяє розглядати фізичну культуру уже «від цілого до частин» (зверху вниз), з позицій розуміння загальної культури.

Зауважимо, що зазначені дослідження демонструють явний перехід від «тілесно-рухового» (сомапсихічного) компоненту розуміння фізичної культури

до зростання її «соціокультурного» компоненту та розгляду її як явища «духовно-фізичного». Це повністю відповідає сутнісним характеристикам загальної культури, яка (не дивлячись на багатогранність її трактування) є в першу чергу «форма втілення духовного змісту». Саме філософсько-культуровідповідний рівень методології розширює спектр концептуально-методологічної бази фізичної культури. На провідне місце висувається людинотворча функція фізичної культури, яка утримує в собі одночасно «виховання духовного і фізичного», що дозволяє вирішувати питання щодо ефективного формування і розвитку фізичної культури особистості студентів у процесі їхньої професійної підготовки.

Так, на думку М. Віленського, навчально-виховний процес, спрямований на формування фізичної культури студентів, інтегрує знання трьох важливих універсальних вимірів людського існування, які пов'язані з духовно-пізнавальним опануванням дійсності; здатністю до ціннісного, аксіологічного відношення до світу, фізичної культури; здатністю до соціально-діяльнісного перетворення себе [3]. О. Ларіна вказує, що культурологічний та аксіологічний підходи до проблем формування фізичної культури створює суттєві передумови вирішення питань гармонійного розвитку особистості студентів, залучення їх до загальнолюдських цінностей та спрямований на розвиток тілесно-духовно-цілісної особистості, максимальному розкриттю творчого потенціалу студентів [6]. Автор, обґрунтовуючи культурологічний підхід до розгляду фізичної культури особистості студента у вузівському соціумі, визначає інтеграцію особистістю загальної, прогресивної й фізичної культури.

Суттєво важливими щодо сформованості фізичної культури особистості є концептуальні положення С.Коровіна. Являючись частиною культури суспільства з притаманними їй духовними і матеріальними цінностями, фізична культура студентів базується на сформованому механізмі рухової діяльності і сприяє розвитку їх особистісних якостей, при якому реалізується її індивідуальні й соціальні процеси і самореалізація. Вони отримують відбиття у найбільш повному самовираженні в соціокультурній і професійній діяльності фахівця [11].

В. Grum [47], I. Voinar [48] стверджують, що професійна освіта у сфері фізичної культури повинна розвивати біхевіористичну компетентність, яка передбачає наявність розумових і психологічних установок особистості для вирішення конкретних життєвих проблем. Враховуючи те, що саме розумові й психологічні установки є основою перетворювальної діяльності фахівця фізичного виховання і спорту (у тому числі й перетворення своєї тілесності), в основу його професійної підготовки повинно бути покладено розуміння духовно-фізичної сутності фізичної культури у єдності її соціокультурного і соматопсихічного компонентів при провідній ролі першого [32]. Це буде сприяти (на рівні як суспільної так й індивідуальної свідомості) формуванню нового професійного мислення фахівця фізичного виховання і спорту відносно фізичної культури особистості й обумовлювати успішність творчої професійно-педагогічної діяльності.

Розкриття еволюції розуміння сутності фізичної культури, її концептуально-методологічної бази свідчить про суттєвий прогрес знань в контексті її формування у майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту. На сучасному етапі підготовка фахівців фізичного виховання та спорту зосереджена на особистості, її ціннісних орієнтаціях, формуванню мотивів (інтересів і потреб у видах фізичної й спортивної діяльності), розвитку моральних і вольових якостей. В цьому напрямі організується робота з формування знань і практичних навичок здорового способу життя, що природно передбачає значне розширення відомостей із історії фізичної культури, основам гігієни, біомеханіки, психології й фізіології фізичних вправ, навчанню і методиці самостійних індивідуальних і групових занять фізичною культурою і спортом.

1.2. Методологічні засади формування фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту

Глибокі зміни, які відбулися в методології науки, пов'язані з розхитуванням стійких позицій і принципів класичного раціоналізму, зокрема монологічності підходів і остаточності істин, актуалізують нове осмислення

набутого досвіду і сучасних тенденцій розвитку освіти, в тому числі й у галузі фізичної культури, з метою реконструкції традиційної уніфікованої й недостатньо ефективної сьогодні системи фізкультурної освіти учнівської молоді.

Формування фізичної культури особистості – безумовно, складне педагогічне завдання. Дослідження феномену фізичної культури з філософсько-культурологічних позицій і системного аналізу (В.Бальсевич, М.Віленський, Е.Вільчковський, Т.Кручевич, В.Видрін, Л.Матвеєв, Л.Лубишева, Б.Шиян та інші) викликало до життя ряд продуктивних теорій, які розкривають ціннісний аспект фізичної культури, її біологічні й соціальні, тілесні й духовні складові, що допомагає вирішувати проблему формування фізичної культури особистості в сучасній фізкультурній освіті. Аналіз останніх публікацій показує, що використання синергетичного [15], культурологічного й діяльнісного [16], компетентнісного [17] підходів надає нової інформації щодо збалансованого педагогічного впливу як на рухову, так і на психічні функції, на інтелектуальні й фізичні якості, спортивні здібності особистості, а також на посилення гуманістичних функцій фізичної культури і спорту в формуванні фізичної культури особистості й здорового способу життя [8]. Отже, формування фізичної культури особистості учнівської молоді є актуальним завданням і потребує окремого, комплексного аналізу з приводу визначення методологічних засад.

Методологія дослідження ґрунтується на філософському вченні про людину (Б.Ананьєв [1], В.Андрющенко [2] та ін.) та соціології фізичної культури і спорту (В.Видрін [9], Л.Лубишева [27], В.Столяров [38] та ін.). Теоретичне пізнання об'єкта дослідження ми почали розглядати в руслі загальних методологічних проблем: пізнання протиріч; співвідношення загального і специфічного; категорійних характеристик фізичної культури особистості.

У фізичній культурі формується і виявляються сутнісні сили суспільства, соціально-професійних груп і окремих особистостей. В зв'язку з цим ряд дослідників [6; 9; 11] виділяють декілька рівнів їх аналізу: загальний – фізична культура суспільства; особливий – фізична культура соціально-професійних груп; одиничний – фізична культура особистості. Особистісний рівень залежить від зацікавленості суспільства у розвитку культурного потенціалу індивідів.

Тому функціонування цього рівня є постійне перетворення індивідуального багажу особистості у загальну форму культури, і навпаки. Але, існуючи об'єктивно та маючи відносну автономність, фізична культура функціонує через суб'єктивний світ особистості, виявляється через своїх носіїв.

Актуальність становлення і розвитку суб'єктивності майбутнього фахівця, як вказує М.Віленський [42], проглядається у трьох площинах. По-перше, в площині саморозвитку, у тому числі професійного: основу розвитку забезпечує суб'єктивність, без якої процес саморозвитку втрачає свою цілісність, комплексність. По-друге, у площині освітньо-виховного процесу суб'єктивні (особистісні) характеристики студента забезпечують його активність, творчість. По-третє, у площині майбутньої професійної діяльності суб'єктивність слугує пучковим механізмом включення суб'єктивності учнів, а значить, їх особистісного, індивідуального у життєдіяльності.

Вирішенню протиріч освітнього процесу сприяють ідеї методологічних підходів.

Визначальну роль у методологічному обґрунтуванні концепції формування фізичної культури особистості відіграє *системний підхід*, який забезпечує цілісний погляд на процес становлення особистості у системі фізкультурної освіти [1; 30], дозволяє розглядати його в єдності всіх підструктур соціально-освітнього середовища навчального закладу, складових педагогічного процесу [21; 38]. Системний підхід до фізкультурної освіти дозволяє розкрити єдність функціонального, ціннісного й діяльнісного її аспектів [27]. Зміст даних аспектів та їх взаємозв'язків сприяє найбільш повній реалізації інтегрованої, духовно-фізичної сутності фізичної культури [28].

Синергетичний підхід, являючись частиною системного, акцентує увагу на погодженості взаємодії частин при утворенні системи як єдиного цілого [30]. Для складних систем, якою є фізична культура, можливі альтернативні шляхи розвитку. Їх вибір пов'язаний з вибором шляху в точках біфуркації, якими в педагогіці й психології особистості є сенситивні періоди онтогенезу, оптимальні для розвитку фізичних якостей і психологічних процесів у людини. Наскільки правильно і своєчасно буде вибрано шлях індивідуального розвитку, настільки

успішним буде педагогічний вплив, спрямований на формування фізичної культури особистості [15, с.122].

Культурологічний підхід забезпечує розгляд феномену, що вивчається, на широкому загальнокультурному фоні освітнього соціуму, перебираючи взаємозв'язок формування всіх компонентів культури особистості, забезпечуючи повноцінний процес всебічного розвитку її інтелектуальних, моральних, психічних, фізичних, естетичних та інших якостей на основі цінностей культури й моральності [2; 8; 45]. Фізкультурна освіта при цьому розглядається як форма і засіб саморозвитку культури, ставлячи особистість у центр освітньо-виховного процесу [38]. Фізична культура є універсальною характеристикою діяльності особистості, визначаючи її соціально-гуманістичний зміст. У діяльності створюються й закріплюються зразки фізичної культури. Самовизначення особистості у фізичній культурі передбачає наявність суб'єктивної позиції у фізкультурно-спортивній діяльності, відношення до неї, вибір своїх цілей. Культурологічний підхід дозволяє розглядати фізичну культуру як ключовий елемент культурного мислення студентів, що змінює їх погляд на характер і суть життєдіяльності, здоров'я, розвиток індивідуальності та ін.

З точки зору *аксіологічного підходу* фізична культура особистості уявляється як міра засвоєння людиною її цінностей, інтеріоризація яких суб'єктивує їх, робить особисто значущими. Даний процес пов'язаний з активізацією розвитку культурної самосвідомості й культурної перетворювальної діяльності в сфері фізичної культури. Основними факторами розвитку тут виступають протиріччя між актуальними і потенційними тілесно-духовними можливостями і потребами особистості, необхідними для її адаптації, соціалізації, індивідуалізації й інкультурації у природньому і соціальному середовищі [27], а також між вимогами соціуму до тілесно-духовних кондицій людини та її реальним станом [6]. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як особистість-культура-соціум можливо реалізувати перспективну модель формування фізичної культури особистості [37; 45]. Самі ж цінності фізичної культури мають різні рівні існування: індивідуально-особистісний, професійно-груповий і суспільний.

Антропологічний підхід за своєю спрямованістю належить гуманістичній проблематиці, оскільки звернений до людини, до цілей, способів, шляхів і умов організації її розвитку. Основоположником антропологічного підходу до фізичного виховання вважається П.Лесгафт, стверджуючий, що «... завдання істинної освіти полягають в освіті всієї людини без поділу розуму, душі й тіла на якісь незалежні частини» [24, с.271]. Пов'язаний з людинознавством, антропологічний підхід дозволяє зрозуміти цілісність людської природи, сутність виховання, освіти, розвитку, взаємозв'язок їх рушійних сил [1]. Антропологічний підхід є основою для розгортання людиноспрямованого напряму в процесі фізкультурної освіти, дозволяє виділити її специфічні особливості, які полягають у одночасній спрямованості на рухову сферу особистості й на соціально-психологічні сторони її організації. Культура внутрішнього світу і тілесності особистості виступає при цьому головним критерієм її якісного розвитку за двома взаємопов'язаними й взаємообумовленими напрямками «тіло-дух» і «природа-культура» [48].

Звернення до *компетентнісного підходу* зумовлено необхідністю розглядати фізичну культуру особистості як здатність оперативно й ефективно діяти в ситуаціях соціальної взаємодії на основі комплексу цінностей фізичної культури, фізичних якостей, пізнавального і практичного досвіду, готовність особистості мобілізувати всі ресурси, необхідні для виконання завдання на високому рівні адекватно конкретній ситуації [16], В.Grum [47], I.Voimar [48] вказують, що фізкультурна освіта повинна розвивати біхевіористичну компетентність, яка передбачає наявність розумових і психологічних установок особистості для вирішення конкретних життєвих проблем на основі сформованих таких складових як: готовність до цілепокладання, готовність до дії, готовність до оцінювання і рефлексії.

Акмеологічний підхід призначений для інтенсифікації процесів гомеостаза, адаптації, соціалізації, самоактуалізації й інкультурації в освітньому середовищі навчального закладу. Він дозволяє проектувати моделі досягнення вершин «акме» фізичного, особистісного, соціального й духовного саморозвитку, тобто досягти фізкультурної освіченості – високого рівня засвоєння цінностей фізичної

культури, оволодіння спеціальними знаннями і життєво важливими руховими діями і, як результат, мати високий рівень рухової активності та соматичного здоров'я, який дозволяє забезпечити ефективне формування фізичної культури особистості [27; 28].

Особистісно-діяльнісний підхід визначає єдність особистісного й діяльнісного компонентів в процесі освіти. Особистісний компонент визначає облік у освітньому процесі індивідуальні особливості осіб, що навчаються, реалізуючи це через зміст, форму навчальних занять, характер взаємодії й взаємних відносин. Діяльнісний компонент визначає способи засвоєння навчального матеріалу, зразки й способи мислення і діяльності, розвиток пізнавального і творчого потенціалу суб'єкта навчання [2]. Застосування особистісно-діяльнісного підходу в процесі навчання передбачає зміну відносин між учасниками педагогічного процесу. На заміну авторитарної педагогіки приходить педагогіка співдружності. Змістом суб'єкт-суб'єктивної моделі взаємодії є пріоритет суб'єкт-суб'єктивних відносин [2, 143]. При цьому в основу діяльності особистості студента покладається фундаментальна суб'єктивна його властивість – активність. Механізмами вияву активності в освітній діяльності з фізичної культури виступають моторна, сенсорно-рефлекторна і функціональна діяльність, а характеристиками – вибіркова, ініціативна, довільна й надситуативна активності.

Згідно до положень *середовищного підходу* [13] провідним засобом формування фізичної культури особистості є спеціально створене у освітньому закладі фізкультурно-спортивне середовище, як сукупність різних умов і можливостей фізичного і духовного формування і саморозвитку особистості, які знаходяться в просторово-предметному і соціальному оточенні. Структура такого середовища включає суб'єктів (педагоги, учні та ін.), просторово-предметний (фізичне оточення), соціально-комунікативний (ціннісні орієнтації й соціальні взаємодії) та змістовно-технологічний (програми, методики тощо) компоненти, що сприяє цілісному розвитку і саморозвитку особистості.

Проведений теоретичний аналіз дозволив зафіксувати становлення підходів до фізичної культури як духовно-фізичного явища, орієнтацію її на соціальні й особистісні проблеми. Виділені методологічні підходи до формування фізичної культури особистості в системі фізкультурної освіти студентської молоді визначають мету і завдання (аксіологічний, антропологічний, синергетичний підходи), зміст (антропологічний, культурологічний, синергетичний підходи), умови реалізації фізкультурної освіти (системний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний та середовищний підходи).

Із аналізу витікає, що формування фізичної культури особистості необхідно будувати на основі комплексного поєднання методологічних підходів та принципів, які визначають функціонування цього процесу. Оскільки фізична культура, як базова частина загальної культури, спрямована на досягнення цілого ряду взаємопов'язаних цілей, таких як здоров'я, освіта, розвиток, рекреація тощо, то послідовність їх досягнення може бути забезпечена не тільки методологічними підходами і принципами організації процесу фізкультурної освіти, але й опорою на особливості контингенту учнівської молоді. Багаторівнева система освіти охоплює значну частину життя людини, в межах якого вона зростає, розвивається. Синергетичний підхід вказує, що в цілепокладанні необхідно враховувати вікові межі контингенту з особливим набором сенситивних періодів, з властивими тільки їм етапами психічного й фізичного розвитку людини. Аксіологічний підхід націлює на розвиток ціннісної свідомості, формуванням ціннісних орієнтацій. З точки зору антропологічного підходу, якщо не обмежувати потенціал фізичної культури тільки формами рухової активності, а навпаки, розширити його до формату «антропологічної етики», формування іміджу сучасної людини, опанування ігрового характеру сучасної культури [1, 143], то врахування цієї цільової орієнтації при побудові процесу формування фізичної культури буде надавати нових результатів. Окрім цього, взаємозв'язок аксіологічного й антропологічного підходів, який обумовлений соціально-педагогічною, гуманітарною сутністю освіти, її спрямованості на збереження екології людини, як цілісної системи, яка володіє тілесно-духовною єдністю, динамічністю й індивідуальністю, також вказує на

уточнення цілей на кожному із етапів індивідуального й соціокультурного розвитку студентської молоді.

Вищесказане, а також аналіз середовища буття людини [1; 2] та сутності виникнення й багатогранності виявів фізичної культури [6; 27; 33] дозволяє сформулювати концептуальну ідею, що побудова проєктивних моделей формування фізичної культури особистості учнівської молоді різного віку, які вирізняються за цільовими орієнтирами та механізмами досягнення цілей, задається їхньою аксіологічною, антропологічною і онтологічною складовими, а саме тим чи іншим сполученням двох взаємопов'язаних і взаємообумовлених напрямів розвитку особистості в системі фізкультурної освіти: «тіло-дух» і «природа-культура». Оскільки основними факторами розвитку фізичної культури є протиріччя між актуальними і потенційними тілесно-духовними можливостями і потребами людини, а також між вимогами соціуму до тілесно-духовних кондицій людини і їх реальним станом [30], то кожному індивіду в тій чи іншій мірі належить пройти етапи індивідуального і соціокультурного розвитку, які передбачають адаптацію, соціалізацію, самореалізацію й інкультурацію [27; 30].

Таким чином, аналіз теоретико-методологічних засад формування фізичної культури особистості показує, що вони базуються на сучасних гуманістичних концепціях загальної теорії культури, теорії людської діяльності з урахуванням її філософського, педагогічного та психологічного аспектів. Визначення методологічних підходів дозволяє побудову проєктивних моделей формування фізичної культури особистості та переорієнтацію педагогічної діяльності з цього напрямку в реальній практиці фізкультурної освіти учнівської молоді. Безумовно це потребує обґрунтування змісту і структури фізичної культури особистості та побудови моделей її формування в системі фізкультурної освіти сучасної вищої школи.

1.3. Характеристика сутності фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту

Діяльність фахівця фізичного виховання та спорту не обмежується вузько професійними рамками. Вона пов'язана з розв'язанням широкого кола

соціальних, культурологічних, психологічних, фізіологічних, фізичних та інших проблем на основі сформованої індивідуально-особистої фізичної культури. Тому в широкому аспекті фізична культура особистості – це сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей фахівця, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність фізкультурно-спортивної діяльності.

Разом з тим, фізичну культуру особистості розглядають як фундаментальну цінність особистості, оскільки вона забезпечує біологічний потенціал життєдіяльності, створює передумови для гармонійного розвитку особистості, сприяє виявленню високого рівня соціальної активності, виступає способом самореалізації особистості [6; 9; 22]. Б. Шиян визначає фізичну культуру особистості як сукупність властивостей людини, які набуваються у процесі фізичного виховання і виражені в її активній діяльності, спрямоване на всебічне вдосконалення своєї фізичної природи та ведення здорового способу життя [43, с.27]. Л. Матвеев вважає, що фізична культура особистості є вид людської культури, спрямований на оптимізацію фізичного (біоструктурного та біофункціонального) стану і розвитку індивіда в єдності з його психічним розвитком на основі раціоналізації й ефективного планування його рухової активності в сполученні з іншими культурними цінностями [28].

Ю. Курамшин відзначає, що поняття фізичної культури особистості визначається вибором наукової позиції, дослідника та напрямком науково-практичних знань. Так, на його думку, фізична культура особистості є результатом засвоєння особистістю фізкультурних предметних (духовних і матеріальних) цінностей. Цей напрям позначається ним як «особистісно-аксіологічний». Другий напрям – «антропо-соціокультурно-педагогічний» автор пов'язує з освітньо-виховним процесом та визначає фізичну культуру особистості як розвиток й саморозвиток людини, реалізацію її потенційних психофізичних можливостей у досягненні власних звершень та в удосконаленні своїх індивідуальних властивостей, якостей, здібностей [21].

Вищезазначене вказує, що фізичну культуру особистості необхідно розглядати як сукупність освітніх елементів, що складаються із системи знань,

умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками. Це дозволяє нам інтерпретувати фізичну культуру особистості фахівця фізичного виховання та спорту як певне особистісне новоутворення, формування якого відбувається в процесі реалізації сукупності навчальних і виховних систем у процесі професійної підготовки, а також як складову їхнього професіоналізму, оскільки готовність фахівця до професійної діяльності є однією із вимог до його підготовки.

Реалізація положень системно-синергетичного підходу (С.Архангельський, К.Платонов, В.Садовський та ін.) до інтерпретації сутності фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту дозволяє врахувати, що «людина як суб'єкт – це вища системна цілісність всіх її найскладніших суперечливих якостей, передусім – психічних станів, процесів і властивостей, її свідомості і несвідомого» [4, с.76]. У філософській літературі цілісність людини трактується як єдність проявів її буття [9, 179]: природнього, індивідуального, колективного, соціального, культурного, суб'єктивного, свідомого. Слід зауважити, що саме суспільне життя людини обумовило виникнення особистості як інтегральної характеристики людини, яка виражає спосіб життя і дій, здатна вільно визначати своє місце в суспільстві. У цьому контексті мета педагогічного процесу – формувати культурну, освічену людину відповідно до її природніх особливостей, вищих цінностей та ідеалів загальної й фізичної культури.

Фізична культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту може бути визначена як здатність людини здійснювати поліфункціональні, культуродоцільні види діяльності [29], ефективно розв'язувати завдання професійного й соціокультурного спектру. У цьому контексті, на нашу думку, фізичну культуру особистості доцільно пов'язати з розвитком професійної культури. Тут слід врахувати думку І.Зязюна, який вважає, що «культура задає систему ціннісних уявлень для кожної людини і регулює її індивідуальну, соціальну поведінку, служить базою для постановки і здійснення пізнавальних, практичних, професійних і особистісних завдань» [14, с.131]. Оскільки

провідним видом соціокультурної діяльності й основним полем реалізації фізичної культури особистості фахівця є професійна діяльність, розглядаємо фізичну культуру особистості як важливу складову його професійної культури. У дослідженні ми спираємося на визначенні професійної культури, подане І.Ісаєвим. Учений розглядає професійну культуру як узагальнений показник професійної компетентності й спосіб професійного самовдосконалення [19]. Отже, врахування культурологічного підходу під час формування фізичної культури особистості дозволяє розглядати в її структурі не тільки знання, вміння та навички, але й виокремити ціннісну складову (як проекцію цінностей, що утворюють зміст ціннісних орієнтацій, які формуються у процесі соціалізації особистості) та мотиваційну складову, що включає елементи саморегуляції.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що фізична культура особистості фахівця є невід'ємною частиною їх загальної культури, зокрема професійної культури як її складової. Оскільки компетентнісний підхід в даний час є одним із основних у професійній освіті, вважаємо за необхідне відзначити два важливих моменти. По-перше, як вважає більшість науковців, реалізація компетентнісного підходу не може здійснюватися відокремлено від опанування цінностями різних видів фізичної культури. По-друге, процес становлення професійної компетентності як «доведеної готовності до діяльності» здійснюється тільки в спільній діяльності тих, хто вчить і вчиться. Тому професійна компетентність припускає як наявність певної життєвої позиції, так і внутрішньої готовності до її реалізації, і може повністю виявитися тільки в реальній життєвій або професійній діяльності [6; 7; 33].

Погоджуємося з В.Лозовою, яка стверджує, що компетентність фахівця має «інтегративну природу, тому що її джерелом є різні сфери культури (духовної, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної тощо), вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси» [25, с.5]. На думку дослідниці, компетентність «включає екологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну, етичні та інші складові змісту підготовки

фахівця та передбачає нарощування знань, умінь, досвіду професійно-особистісного саморозвитку творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення» [25].

Врахування положень акмеології, заснованої на працях А.Деркача, Н.Кузьміної та ін., дозволяє розглядати становлення фізичної культури особистості як складову цілісного керованого процесу професіоналізації, що в акмеологічній концепції Е.Зеера трактується як «життєвий шлях» професіонала й включає п'ять стадій:

1. Оптацію (лат. optatio – бажання, вибір) – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних і ситуативних особливостей.

2. Професійну підготовку – набуття професійних знань, навичок і умінь.

3. Професійну адаптацію – входження в професію, освоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей й досвіду.

4. Професіоналізацію – формування позиції, інтеграція особистих і професійних якостей готовність до виконання обов'язків.

5. Професійну майстерність – реалізація особистості в професійній діяльності [13].

Необхідно зазначити, що предметом вивчення педагогічної акмеології є закономірності розвитку людини щодо ступеня її зрілості. В акмеології зрілість не ототожнюється з дорослістю. З акмеологічної точки зору зрілість особистості – наймасштабніша категорія, що включає переважно розвиток морально-етичних якостей, гуманістичної спрямованості особистості, нормативності її поведінки й відносин. Отже, враховуючи предмет нашого дослідження, розглядаємо зрілість як певну мету й важливий показник сформованості фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту.

Слід відзначити, що у педагогічній літературі зрілість особистості розглядається як складова більш широкого поняття – соціальної або соціально-професійної зрілості (В.Радул, М.Лебедик, Г.Яворська та ін.). Під соціально-професійною зрілістю В.Радул розуміє результат взаємодії цілеспрямованого виховання, а також внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на людину; певний ступінь розвитку його особистості, що сприяє творчому освоєнню різних видів культури, а також створює можливість

найефективніше давати користь оточуючим своєю участю у різних видах діяльності [34, с.13].

Отже, соціально-професійна зрілість може розглядатися як наслідок формування фізичної культури особистості майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту, як більш широке утворення. Таке розуміння дає нам змогу, з одного боку, екстраполювати в структуру фізичної культури особистості фахівця якості й характеристики, що складають зміст соціально-професійної зрілості фахівця, а з іншого – розглядати процес навчання, виховання й соціалізації майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту у фізкультурно-спортивному й соціокультурному середовищі вищого навчального закладу як провідні способи формування його фізичної культури.

Узагальнення зазначених положень дозволяє стверджувати, що **фізична культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту** є складним інтегрованим утворенням у структурі особистості фахівця, може розглядатися як складова його загальної культури й професійної компетентності, є виявом його професійної культури, основою соціально-професійної зрілості. Це дає змогу прослідкувати зв'язок фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту з іншими базовими поняттями (рис.1).

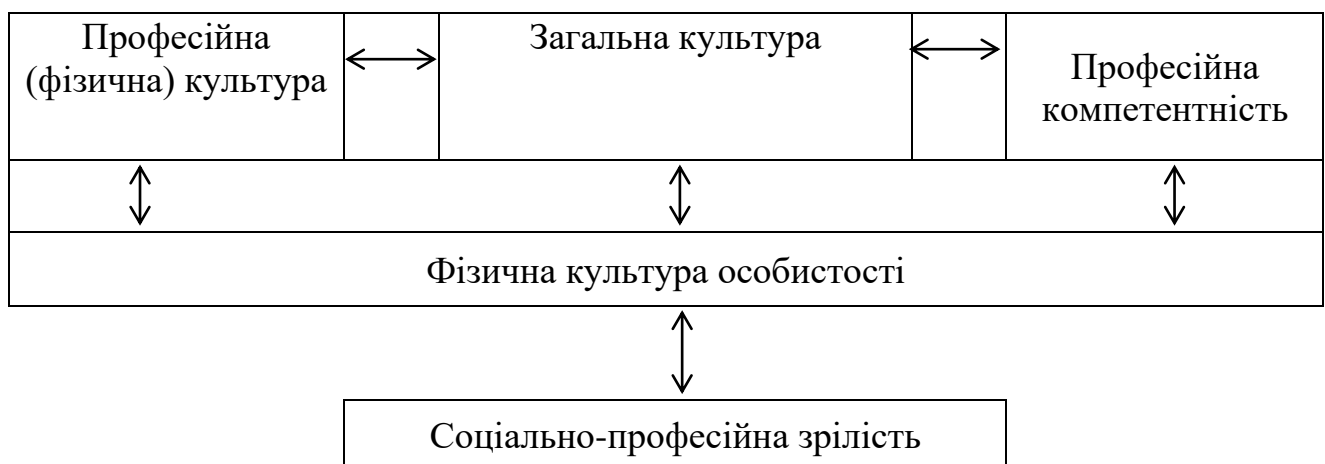

Рис.1. Зв'язок фізичної культури особистості з базовими поняттями.

Отже фізична культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту поєднує у собі професійний і особистісний аспекти, змістовно і функціонально пов'язані з іншими особистісними базовими утвореннями, якостями і характеристиками, насамперед – професіоналізмом, загальною і професійною

культурою, професійною компетентністю, що зумовлює сформованість соціально-професійної зрілості та позиції фахівця. Вона є загальною категорією, що уособлює соціокультурний розвиток фахівця як особистісної якості, яка визначає фізкультурно-спортивну й життєву позицію, соціально-професійну зрілість і суспільно-корисну діяльність особистості та готовність до ефективного розв'язання завдань фізкультурно-спортивної діяльності на основі сформованих знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, професійно важливих якостей і здібностей.

Питання для самоперевірки

1. Надайте декілька визначень поняття «культура».
2. В чому суть поділу культури на духовну і матеріальну?
3. Схарактеризуйте структуру та функції загальної культури.
4. Надайте декілька понять «фізичної культури», в чому їх спільність й відмінності?
5. Надайте характеристику поняттям «фізичне виховання», «фізичний розвиток», «фізична досконалість».
6. В чому суть концепції планомірно-поетапного формування рухових дій?
7. Розкрийте основні положення щодо формування рухової діяльності людини, її рухової активності, культури рухів.
8. Надайте характеристику поняттям «рухові вміння» та «рухові навички», їх взаємозв'язок.
9. Розкрийте еволюцію розуміння сутності фізичної культури, становлення її соматопсихічного й соціокультурного компонентів, поняття «фізична культура особистості».
10. Надайте стисло характеристику методологічну підходам до формування фізичної культури особистості.
11. В чому суть гуманістичної концепції формування фізичної культури особистості?
12. Надайте характеристику сутності фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання і спорту.

13. Сформулюйте поняття «професійна компетентність фахівця фізичного виховання і спорту».
14. В чому суть поняття «соціально-професійна зрілість» фахівця фізичного виховання і спорту?
15. Сформулюйте узагальнене поняття «фізична культура особистості» фахівця фізичного виховання і спорту.
16. З якими базовими утвореннями пов'язана фізична культура особистості фахівця?

Література до розділу 1

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человековедения / Б.Г.Ананьев. – СПб.: Питер. – 2001. – 272 с.
2. Андрущенко В.П. Культура. Идеология. Особистість / В.П.Андрущенко. –К.: Знання України, 2002. – 578 с.
3. Артамонова Е.И. Философско-педагогические основы формирования духовной культуры учителя / Е.И. Артамонова. – М.:ВЛАДОС, 2005 – 301с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: навч.-метод. видання / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 276с.
5. Боген М.М. Физическое совершенство как основное понятие теории физической культуры / М.М. Боген // Теория и практика физической культуры. – 1997. – №6. – С. 18-22.
6. Виленский М.Я. Качество образования по физической культуре в высшей школе в инновационных проявлениях / М.Я. Виленский / Сборник науч. трудов №4 РАЕН, Международный фонд «Знамя Победы» – Москва – Смоленск: «Смядынь», 2008. – С. 62-78.
7. Востриков В.А. Структурно-содержательная характеристика физкультурного образования в аспекте становления личности / В.А. Востриков // Теория и практика физической культуры. – 2012. – №2. – С.32-35.
8. Вучева В.В. Аспекты гуманизации образования по физической культуре студентов / В.В. Вучева // Теория и практика физической культуры. – 2007. – №7. – С.24-29.

9. Выдрин В.М. Профессиональное физкультурное образование: лекции / В.М. Выдрин. – СПб.: Изд-воСПб ГУФК им.П.Ф.Лесгафта, 2006. – 241 с.
10. Галус О.М. Мотиваційна діяльність особистості в контексті її соціальної адаптації / О.М. Галус// Гуманітарні науки. – 2002. – №2. – С.82-89.
11. Евсеев Ю.М. Физическая культура / Ю.М. Евсеев. – Ростов на Д: Феникс, 2002. – 384 с.
12. Життєва компетентність особистості: наук. метод. посіб. / за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова та ін. – К.: Богдана, 2003. / – 520с.
13. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования: Учебное пособие / Э.Ф. Зеер . – Екатеринбург, 2000. – 386 с.
14. Зязюн И.А. Профессионального развитие личности в контексте культурных ценностей / И.А. Зязюн. – К.: Вища школа, 1998. – 236 с.
15. Іваній І.В. Формування фізичної культури особистості – системне завдання фізичного виховання школярів / І.В.Іваній // Слобожанський науково-спортивний вісник: наук. – теорет. журн. – Харків: ХДАФК, 2010. – № 4. – С. 128-133.
16. Іваній І. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителя фізичної культури / Ігор Іваній // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвропейського Нац. університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013(21). – С.43-48.
17. Іваній І.В. Характеристика сутності здоров'язберігаючої компетентності вчителя фізичної культури // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2013. – №3 – С.18-22.[doi:10.6084/m9.figshare.644933](https://doi.org/10.6084/m9.figshare.644933).
18. Ильин Е.П. Эмоции и чувства (Серия «Мастера психологии»): СПб: Питер, 2001. – 752с.
19. Исаев И.Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы / И.Ф. Исаев. – Москва – Новгород, 1993. – 219с.

20. Коровин С.С. Теоретико-методологические концепции профессиональной физической культуры / С.С. Коровин // Теория и практика физической культуры. – 2012. – №2. – С.23-27.

21. Курамшин Ю.Ф. Об объекте и предмете теории физической культуры как научно-учебной дисциплины: историко-сравнительный анализ / Ю.Ф. Курамшин // Уч. зап. СПбГУФК им. П.Ф. Лесгафта. – 2006. – Вып. 22. – С. 20-31.

22. Ларина Е.М. Формирования физической культуры личности студентов в условиях модернизации образования: монография / Е.М. Ларина. – Саратов: ООО изд.-во «Научная книга», 2007. – 276с.

23. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев / А.М. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1997. – 304 с.

24. Лесгафт П.Ф. Собрание педагогических сочинений. Т.1. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста. Ч.1. / П.Ф. Лесгафт. – М.: Физкультура и спорт, 1951. – 444 с.

25. Лозова В.І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів / В.І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: Матеріали міжвуз.наук.-практ.конфер. – Харків: ОВС, 2002. – С. 3-8.

26. Лубышева Л.И. Современный ценностный потенциал физической культуры и спорта в пути его освоения обществом и личностью / Л.И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 1997. – №5. – С.10-14.

27. Лубышева Л.И. Введение в социологию физической культуры и спорта. Курс лекций / Л.И. Лубышева. – М.: РГАФК, 2000. – 121 с.

28. Матвеев Л.П. Интегративная тенденция в современном физкультуроведении / Л.П. Матвеев // Теория и практика физической культуры. – 2003. – №5. – С. 5-8.

29. Модернизация физического воспитания в общеобразовательной школе / [В.И. Столяров и др.]. – М.: Теория и практика физической культуры и спорта, 2009. – 319 с.

30. Наталов Г.Г. Стратегия развития физической культуры и парадигма синергетики / Г.Г. Наталов, В.Е. Козловцев // Теория и практика физической культуры. – 2005. – № 9. – С. 10-18.

31. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини: навч.посібник для студентів вищих учбових закладів/В.Г. Нестеренко.–К.: Абрис, 1995.–336 с.

32. Николаев Ю.М. О смене парадигм теоретического знания в сфере физической культуры / Ю.М. Николаев // Теория и практика физической культуры. – 2007. – №10. – С.55-64.

33. Николаев Ю.М. История и методология науки о физической культуре: учебно-метод, пособие / Ю.М. Николаев. – СПб.: Изд-во «Олимп-СПб», 2010. – 200 с.

34. Радул В.В. Соціально-професійна зрілість / В.В. Радул. – Кіровоград: «Імекс ЛТД», 2002. – 242с.

35. Сафронова М.А. О тенденциях становления и развития теории физической куультуры / М.А. Сафронова // Теория и практика физической культуры. – 2013. – №4. – С.37-38.

36. Сеченов И.М. Физиология нервных процессов / И.М. Сеченов. – 2-е изд. – М.: Медгиз, 1952. – 236 с.

37. Смит Н Современные системы психологии: пер. с англ А.А. Алексеева / Н. Смит – СПб.: Прайм – Еврознак. 2003. – 330 с.

38. Столяров В.И. Концепция физической культуры и физкультурного воспитания (инновационный подход) / В.И. Столяров, Л.И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 1998. – №5. – С.11-16.

39. Сущенко Л.П. Професійна підготовка виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) [монографія] / Л.П. Сущенко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – 442 с.

40. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка / Д.Н. Ушаков; под ред. Н.Ф. Татьянченко – М.: Альма-Пресс, 2005. – 1216 с.

41. Філософський енциклопедичний словник: [наук.ред.В.І. Шинкарук]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

42. Физическая культура: ученик / коллектив авторов, под ред. М.Я. Виленского. – М.: КНОРУС, 2012. – 424 с.
43. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б.М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – Ч.1. – 272 с.
44. Kohlberg L. Moral stages and moralization / L. Kohlberg // Moral development and behavior / Holt, Rinehart and Watsons. N.Y., 1977. – P. 31-53.
45. Laporte W. Physical Education in the European Union in a harmonisation process in EUPEA. – New letter, 1999, №4. – p. 47-51.
46. McLean K.N., Mallet C.I. What motivates the motivators? An examination of sports coaches. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 2011, Vol. 17(1), pp. 21-35. doi: 10.1080/174089.2010.535201.
47. Grum B.I. Convention thought and practice in physical education problems of teaching and implications of change. *Quest*, 1998, №45. – p. 17-23.
48. Voinar I. Problems and Tendencies of professionals Education in Physical Culture area. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 2011, Vol. 17(1), pp. 44- 50. doi: 10.1080/17398872.2010.544902.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

2.1. Структура і зміст фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту

Як показано у розділі 1, фізичка культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту уявляє собою складне багатовимірне явище, розкриття структури і змісту якого буде сприяти ефективному її формуванню у навчально-виховному процесі. Проблеми формування фізичної культури особистості студентів у процесі професійної підготовки, її структури і змісту розглядали М. Віленський [7], Е. Вільчковський [8], Ю. Сисоєв [22], Л. Сущенко [23], О. Тимошенко [24], Б. Шиян [26]. У цих роботах розкривається освітній процес, який сприяє професійно-особистісному розвитку студентів, опанування ними цінностям фізичної культури, як основи здорового способу життя, фізичного і професійного вдосконалення. Однак виконані дослідження не розкривають у повній мірі структури і змісту фізичної культури фахівців фізичного виховання та спорту, що ускладнює її формування у процесі фізкультурної освіти.

Розгляд структури і змісту фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту ми здійснювали на основі вивчення структури особистості, а також результатів теоретичного аналізу досліджуемого явища, які представлено у розділі 1.

З сучасної точки зору особистість розглядається як цілісна біопсихосоціальна система, що надає підстав для виділення біологічної, психологічної й соціальної структур особистості [2]. Біологічна структура особистості представлена такими загальними характеристиками як генетично обумовленими зачатками (морфофункціональна будова, властивості й рухливість нервової системи та здібності) [17]. Їх «окультурення» забезпечує сформованість необхідних суспільству і людині фізичного розвитку й фізичної підготовленості, оптимізацію фізичного стану.

З соціальною структурою особистості пов'язана її психологічна структура, яка включає сукупність емоцій, вольові спрямування, пам'ять, здібності тощо [17]. Соціальні, особистісні якості людини формуються тільки під впливом соціального середовища та виявляються в її соціальній, професійній діяльності (у тому числі й на етапі професійної підготовки в учбовому закладі). Звідси важливою характеристикою соціальної структури особистості фахівця фізичного виховання та спорту є діяльність, яка розуміється як самодіяльність та як взаємодія з іншими людьми.

У соціальній структурі особистості фахівця фізичного виховання та спорту ряд дослідників виділяють наступні елементи:

- спосіб реалізації у діяльності соціально-фізкультурних якостей, які виявляються у стилі життя та таких видах діяльності як професійна, культурно-пізнавальна, сімейно-побутова та ін. При цьому професійна діяльність повинна розглядатися як сутнісна основа структури особистості фахівця фізичного виховання та спорту, яка визначає всі її елементи;
- об'єктивні соціальні потреби особистості. Особистість є органічною частиною суспільства, тому в основі її структури знаходяться суспільні потреби, тобто структура особистості детермінується такими об'єктивними закономірностями, які визначають розвиток людини як члена спільноти;
- здатність до творчої діяльності, знання, навички. Саме творчі здібності й відрізняють сформовану особистість від індивіда, який знаходиться на стадії формування як особистості;
- ступінь опанування культурними цінностями суспільства, тобто духовний світ особистості;
- моральні норми й принципи, якими керується особистість, та переконання – найбільш глибокі принципи, які визначають головну лінію поведінку фахівця [5].

Вивчення соціальної структури особистості є основою для виділення основних компонентів фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту: когнітивного, операційно-процесуального, особистісного та аксіологічного (рис.2).

Рис.2. Структурні компоненти фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту і піраміда її індивідуального розвитку в навчально-виховному процесі

Когнітивний компонент фізичної культури особистості (сукупність фізкультурних цінностей у вигляді знань, переконань, умінь і т.п.) передбачає опанування і передачу накопичених й систематизованих знань у галузі фізичної культури, які є основою формування ціннісного відношення до фізкультурно-спортивної діяльності. Ця сукупність засвоєних фізкультурних знань, загальнолюдських цінностей, норм, ідеалів, традицій є деяким інформаційним, освітнім результатом пізнавального процесу, який відбивається у фізичній культурі особистості.

В структурі знань про фізичну культуру ряд дослідників [9; 25] виділяють аспекти знання, які відбивають інтегративну сутність культурних явищ, що розглядаються, а саме:

– *філософські знання* виконують методологічну функцію відносно пізнання фізичної культури, оскільки їх сутність пов'язана з людиною. В цьому аспекті досліджується місце людини у взаємовідносинах з суспільством, природою і культурою, проблеми людської тілесності, співвідношення біологічного і соціального, тілесного і духовного в людині, здійснюється аналіз концепцій з даного виду культури;

– *медико-біологічні та валеологічні знання* стосуються питань здоров'я людини, оздоровчого ефекту фізичних вправ, адаптація організму людини до фізичних навантажень, ведення здорового способу життя. Здоров'я людини розглядається через розуміння її цілісності, а фізкультурна діяльність, що здійснюється в цілісності свого змісту й спрямована на психосоматичне і психосоціальне в людині, має об'єктивний потенціал оздоровчого ефекту;

– *психолого-педагогічне знання* пов'язані з вихованням людини, її всебічним і гармонійним розвитком шляхом використання засобів фізичної культури та методів раціонально-організованого навчально-виховного процесу на основі засвоєних методичних знань, умінь і навичок. Психологічний аспект знань про фізичну культуру розглядає фізкультурну діяльність як одну із форм активності людей, спрямований на гармонійний особистісний фізичний і психічний розвиток, її суб'єктивності, саморозвиток і самовдосконалення;

– культурологічні знання з позицій теорії людської діяльності й потреб розкривають внутрішні зв'язки фізичної культури з загальною культурою. Даний аспект знання вивчає ціннісний потенціал фізичної культури та його вклад у цілісний розвиток особистості, а також роль фізичної культури в розвитку творчих здібностей людини.

Зауважимо, що опанування знаннями в галузі фізичної культури пов'язано з процесами пізнання, сприйняття і відбивання інформації, тобто когнітивними процесами. Як відмічає В.Андрущенко когнітивний (раціональний) пласт свідомості передбачає формування важливої складової людської духовності – раціональності як миследіяльної здібності відновлювати світ в інтерсуб'єктивній площині. Ця якість розглядається як одна із важливих у всіх педагогічних системах світу і визначається категорією – «інтелект» [3].

Таким чином, когнітивний компонент фізичної культури особистості визначається як освіченість, що включає сукупність засвоєних фізкультурно-спортивних знань, цінностей, норм, ідеалів, традицій та умінь використовувати раціональні форми опанування різними видами фізкультурно-спортивної діяльності.

Операційно-процесуальний компонент фізичної культури особистості визначається насамперед сукупністю професійних і особистісних знань, умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність фахівця фізичного виховання та спорту вирішувати завдання фізкультурно-спортивної діяльності, освіти і виховання.

Культура реалізує свою функцію розвитку особистості в тому випадку, якщо вона активізує особистість, спонукає її до діяльності. Діяльність особистості є і тим механізмом, який дозволяє перетворювати сукупність зовнішніх впливів у власне розвиваючі зміни, в новоутворення особистості як результати розвитку. Якщо особистість, засвоюючи культуру, робить відкриття в самій собі, при цьому зазнає появу нових розумових і духовних сил, то фізична культура постає її «світом», що дозволяє пізнати себе уже в створеному й розвиватися як «культурно-історичний» суб'єкт [20].

З огляду на вищезазначене, зміст операційно-процесуального компонента утворюють:

- *гуманітарно-гностичні вміння і навички*, які націлюють на ціннісно-смысловий зміст професійних знань;
- *дидактичні знання, вміння і навички* організації процесу фізкультурної освіти і самоосвіти;
- *методичні вміння і навички* ефективно та якісно вирішувати завдання фізкультурно-спортивної освіти і виховання, включаючи і нетрадиційні методики і технології;
- *вміння, навички і здатності рефлексії* саморефлексії та самоусвідомлення. Навчання на основі рефлектуємого досвіду ефективно тому, що рефлексія сама по собі «завжди породжує нові знання свідомості індивіда» [к].
- *етико-комунікативні вміння і навички*, які необхідні для формування матеріальної відповідальності за наслідки своєї діяльності, з урахуванням фізичної складової, вміння розуміти й сприймати різні інтереси, потреби і цінності інших людей в галузі фізичної культури та спорту;
- *володіння уміннями й навичками управління вольовою й емоційною сферою*, різними технологіями подолання професійної, педагогічної та комунікативної деструкції з метою посилення емоційного аспекту опанування й передачі цінностей фізичної культури. Досягнення необхідного рівня емоційно-вольової стійкості особистості можливо лише на основі саморегуляції [16, 29].

Таким чином, операційно-процесуальний компонент фізичної культури особистості спрямований на фізкультурно-спортивну діяльність не тільки як на раціональну, але й як ціннісно-орієнтовану дію. В основі мети даного виду діяльності покладено фізкультурну цінність, вона відбиває можливість свідомого вибору фахівцем мети, напрямку, засобів, мотивів фізкультурно-спортивної діяльності, включення особистості в соціально-значущу, морально-духовну фізкультурно-спортивну діяльність, має на увазі комунікативну толерантність, забезпечує оптимальний рівень емоційно-вольової стійкості та виконання творчих завдань.

Особистісний компонент фізичної культури особистості включає педагогічні якості, інтереси та соціальні й педагогічні здібності, які дозволяють йому інтегруватись у соціокультурний контекст.

Враховуючи думки ряду вчених [8; 23] ми вважаємо, що фахівець фізичного виховання та спорту характеризується такими особистісними якостями: цілеспрямованістю, організованістю, самостійністю, працьовитістю, наполегливістю. Такій особистості властивий високий рівень самосвідомості.

Особистісний компонент змісту фізичної культури особистості виявляється також в таких особистісних інтересах та здатностях: спрямованість на інтереси, потреби й захист людської гідності; делікатність, наявність педагогічного такту; любов до учнів, гуманність, милосердя; високий рівень емпатії та експресивних здібностей; здатність до аналізу й оцінки поточної навчальної ситуації; здібності, пов'язані з умінням здійснити вибір і прийняти рішення в певній навчальній ситуації, при зіткненні з соціальними проблемами; здібності, пов'язані із завданнями з реалізації зробленого вибору, ухваленого рішення; здібності взаємодії з іншими людьми (включаючи толерантність), перш за все при вирішенні фізкультурно-спортивних проблем; здібності, пов'язані з необхідністю подальшої освіти у змінних соціальних умовах; прагнення до досконалості професійної діяльності й адекватна їй самооцінка [25].

Зазначені педагогічні якості, соціальні й педагогічні здібності визначають особистісний фізичний розвиток фахівця фізичного виховання та спорту, його суб'єктивність, саморозвиток та самовдосконалення.

Аксіологічний компонент фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту уявляє собою сукупність особистісно-значущих й особистісно-ціннісних спрямувань, ідеалів, поглядів, позицій, упевнень, відношень, пізнань у галузі фізичної культури. Цінність на відміну від норми, нормативу припускає вибір особистістю власного морального вчинку.

Аксіологічний компонент пов'язаний з цінностями, світоглядом, моральністю, соціальними стандартами поведінки людини в соціумі. Педагогічна аксіологія розглядає цінності як специфічні утворення в структурі індивідуальної або суспільної свідомості, які є ідеальними зразками й

орієнтирами діяльності особистості й суспільства. Окремо особистість розглядається як носій цінностей, який мотивують дії людини. Характер дій і вчинків свідчать про відношення особистості фахівця до оточуючого світу, самому до себе [9].

М.Віленський [7] виділяє декілька груп цінностей пов'язаних з фізкультурною діяльністю. *Цінності – цілі* розкривають значення індивідуальних цілей включення у цю діяльність, та досягнення її засобами культурної стратегії й тактики життєдіяльності, успішності реалізації професійних планів й намірів психічного і фізичного благополуччя, збереження і зміцнення здоров'я. *Цінності - знання* – визначають упорядковану систему теоретико-методологічних, науково-практичних (філософських, психолого-педагогічних, медико-біологічних, науково-практичних) та спеціальних знань, що природи фізкультурно-спортивної діяльності й умінь її використовувати. *Цінності - засоби* – створюють основу для досягнення цінностей цілей, опанування принципами, засобами, формами, методами, умовами їх використання у фізкультурно-спортивній діяльності для розвитку творчої індивідуальності у самозміні, самонавчанні, самовихованні, досягнення необхідного психоемоційного стану та інше. *Цінності - відносини* – характеризують відношення суб'єктів фізкультурної діяльності до самих себе, до природного і соціального середовища, де здійснюється ця діяльність тощо. *Цінності - якості* – розкривають значення і смисл розвитку якостей і властивостей особистості, які забезпечують її повноцінну самореалізацію в когнітивній, емоційній та поведінкових сферах при виконанні фізкультурно-спортивної діяльності.

У процесі аналізу ціннісного потенціалу фахівця фізичного виховання та спорту нами виділено наступні цінності фізичної культури особистості:

- *інтелектуальні цінності* – знання про методи і засоби фізичного розвитку людини як головної складової організації здорового стилю життя;
- *фізичні цінності* – здоров'я, тілобудова, рухові якості, уміння, навички, фізичні навантаження, моторна діяльність, спрямування до вдосконалення;

– *педагогічні цінності* – володіння методичними (технологічними) основами фізичного виховання, методичні уміння і навички фізкультурно-спортивної діяльності;

– *соціально-психологічні цінності* – активний відпочинок, задоволення, розваги; навички поведінки у колективі; спілкування; поняття честі, совісті, засоби виховання й соціалізації, рекорди, перемоги, традиції та ін.

– *психічні цінності* – емоційні переживання, швидкість мислення, творчі нахили, риси характеру, властивості й якості особистості та ін.;

– *культурні цінності* – пізнання, самоствердження, самореалізація, відчуття власної гідності, естетичні та моральні якості, авторитет та ін.;

– *інтенційні цінності* – ступінь популярності занять фізичною культурою та спортом, спрямованість думки про престижність фізичної культури для суспільства і людини, соціально-психологічних установок і мотивації до занять фізичними вправами;

– *матеріально-технічні цінності* – комфортне предметно-просторове середовище освітньо-розвиваючого простору фізичної культури: музичний супровід, обладнання, інвентар, наочні посібники, комп'ютерний супровід, гарна спортивна форма тощо.

Таким чином, цінності обумовлюють відношення до світу, до людей і лежать в основі ціннісних орієнтацій фахівця. Ціннісні орієнтації відносяться до важливих компонентів структури особистості, вони формуються в процесі соціалізації особистості, засвоєння соціального досвіду і відбиваються в цілях, переконаннях, ідеалах, інтересах, мотивах і т.п. В структурі навчальної й фізкультурної діяльності ціннісні орієнтації тісно пов'язані з емоційними, пізнавальними та вольовими якостями особистості, утворюють змістову спрямованість свідомості людини на розвиток інтелекту [25].

Загальнолюдські цінності обумовлюють гуманістичні ціннісні орієнтації як основу діяльності й поведінки особистості та формування цілісного гуманістично орієнтованого світогляду [43]. Таким чином саме аксіологічний компонент, який обумовлений ціннісно-нормативним ядром особистості, є

стрижневим елементом в структурі фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту.

Аналіз структури і змісту фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту показує, що духовне, ціннісне становлення особистості фахівця є основою для функціонування всіх компонентів фізичної культури, оскільки гуманістичні ціннісні відносини пронизують всі її компоненти. Аксиологічний компонент, який є нормативним ядром особистості, слугує системоутворюючим елементом у фізичній культурі та визначає специфіку виявлення інших компонентів, які у безперервному процесі їх взаємозв'язку забезпечують становлення фізичної культури особистості майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту в системі його фізкультурної освіти. Схематично індивідуальний розвиток здібностей, потреб і якостей майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту у навчально-виховному процесі можливо представити у вигляді трикутної піраміди, основу якої складає засвоєння фізичної культури (рис.2), а грані зображають реалізуючи взаємопов'язані процеси навчання, виховання та самопізнання, які забезпечують сходження фахівця до вершини фізичної культури особистості. Однак цей процес потребує побудови моделі відповідної педагогічної системи.

2.2. Модель педагогічної системи формування фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту

Як зазначає Л. Сущенко [23] майбутній фахівець фізичного виховання та спорту розглядається як особистість, яка цілеспрямовано здобуває у вищих навчальних закладах кваліфікацію відповідно до певного освітньо-кваліфікаційного рівня в процесі спеціально організованої навчально-виховної діяльності, спрямованої на підготовку до подальшої професійної діяльності щодо підтримки відповідного рівня фізичної культури населення або досягнення вищих спортивних результатів на олімпійській, світовій чи регіональній аренах у командному чи в індивідуальному вимірах. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту розглядається як процес, який відображає науково й методично обґрунтовані заходи вищих навчальних

закладів, спрямованих на формування протягом терміну навчання рівня фізичної культури особистості, достатнього для організації фізичного виховання різних верств населення регіону й успішної праці в усіх ланках спортивного руху з урахуванням сучасних вимог ринку праці. Підготовка такого фахівця може здійснюватися на основні моделі педагогічної системі формування фізичної культури особистості в умовах гуманістичного освітнього середовища вищого навчального закладу, розробка якої потребує розгляду змісту форм та функцій фізичної культури як умови реалізації безперервної фізкультурної освіти.

2.2.1. Функції фізичної культури та види діяльності фахівця фізичного виховання та спорту

Для виявлення можливостей вищого навчального закладу в формування фізичної культури особистості випускників та забезпечення і впровадження відповідної моделі підготовки у навчально-виховний процес, було проаналізовано Галузевий стандарт – 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини», освітньо-кваліфікаційні характеристики й освітньо-професійні програми підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів за напрямками «Фізичне виховання» та «Спорт», а також проведено бесіди з викладачами випускаючих кафедр. Отримані матеріали надали можливості обґрунтувати функції фізичної культури та види діяльності, до яких має бути підготовлений майбутній фахівець фізичного виховання та спорту.

До функцій фізичної культури(компетенцій) майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту віднесено: світоглядну, інструментальну, культурологічну, інноваційну, комунікативно-регулятивну, мотиваційну, цілепокладання та соціалізації. Суть *світоглядної функції* полягає у відтворенні ставлення людини до світу, розуміння власного місця в ньому. Зміст *інструментальної функції* полягає у володінні фахівцем сукупністю методів дослідження процесу фізичного виховання людини та виведення її на вищий рівень фізичного розвитку. *Культурологічна функція* визначає ступінь залучення фахівця в духовне життя світової спільноти шляхом якісного виконання ним своїх професійних обов'язків у суспільному розподілі праці. Вона базується н

аксіологічній та етичній. складових. При цьому аксіологічна складова пов'язана з визначенням цінності того, що з'являється у професійній підготовці майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту як з точки зору матеріального, так і духовного виробництва, а етична – зумовлює “правила” поведінки фахівця, у першу чергу, в професійному середовищі, а потім у суспільстві в цілому. Суть *інноваційної функції* полягає в здатності фахівця відтворювати або створювати принципово нову систему логічних зв'язків у професійній галузі, що дає цілісне уявлення про її закономірності та суттєві властивості; впроваджувати нові перспективні технології. На основі саме теоретичного осягнення проблемних ситуацій, що склалися відносно конкретного об'єкта, фахівець приймає оригінальні рішення з метою удосконалення власної особистості та особистостей своїх вихованців. Значення *комунікативної функції* полягає у вмінні майбутнього спеціаліста спілкуватися з колегами та підлеглими, засвоювати позитивний досвід професійної діяльності, уникати повтору негативних підходів до фізичного виховання особи. Змістово вона розкривається шляхом створення, застосування й визначення всього процесу професійної підготовки та засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів, їх взаємодії, своїм завданням якого є оптимізація професійної освіти. Зміст *мотиваційної функції* - неперервне забезпечення людини життєвими силами для виконання активної роботи як із розвитку особистості, так і в галузі розбудови суспільства. Суть *функції цілепокладання* - аналіз ситуації, що склалася в галузі, формалізація мети фізичного виховання людини або спортивної команди, доведення оптимального шляху виходу до бажаних або принципово можливих результатів. *Функція соціалізації* – це гуманні установки, що диктують особистості оцінки соціальних процесів та власних вчинків фахівця; набір символів і відповідним їх значень, знань, необхідних для розуміння символів і ціннісних орієнтацій у професійній діяльності; високі результати пізнання та виявлення якостей духовності фахівця в його поведінці [19,23,25].

До видів професійної діяльності, якими має володіти майбутній фахівець фізичного виховання та спорту віднесено: діагностичну, реабілітаційну, репродуктивну, спортивну, освітянську, профілактичну, організаційну.

Діагностична діяльність фахівця фізичного виховання та спорту полягає в здійсненні системного аналізу фізичних можливостей як на рівні окремої людини, так і соціальної групи, наприклад, спортивної команди. На основі одержаних даних фахівець здатний спрогнозувати їх подальший розвиток, тобто передбачити їх наслідки.

Реабілітаційна діяльність фахівця спрямована на відновлення знижених у процесі праці або інтенсивних занять іншими видами діяльності фізичних, психічних, інтелектуальних властивостей людини; на розробку методичного забезпечення і здійснення реабілітаційних програм для громадян певного регіону з урахуванням екологічних проблем. Цей вид поєднується із лікувальним застосуванням фізичних вправ. Як правило, потреба в послугах реабілітолога виникає в людини внаслідок катастроф, перенесених стресів, різних аварій та інших непередбачених повсякденним життям потрясінь. Метою такої діяльності є відновлення пошкоджених підсистем організму людини.

Репродуктивна діяльність спрямована на створення соціально-культурного середовища, необхідного для формування самодостатньої особистості фахівця фізичного виховання та спорту.

Спортивна діяльність фахівця розкриває максимальні можливості людини, її потенційні резерви, задовольняє потреби у змагальній діяльності. Тренер у своїй професійній діяльності вважає за доцільне досягнути певної мети, яка визначається загальним розвитком спортивної галузі. Головною функцією є вдосконалення окремих параметрів функціональних можливостей організму людини, що передбачає вихід за межу можливого, бо тільки в такому випадку спортсмен спроможний досягти висот Олімпійського п'єдесталу або корони переможця Чемпіонату світу та континенту.

Освітня діяльність фахівця спрямована на навчання кожного застосовувати набуті знання і навички в повсякденному житті для самовдосконалення; забезпечує раціонально формування індивідуального фонду рухових умінь і навичок, необхідних у житті; передбачає навчальну та виховну роботу, реалізується шляхом планомірної передачі вчителем і наступним засвоєнням учнями певного обсягу знань, систематичним їх поповненням і

поглибленням. Навчальна діяльність спрямована на засвоєння суспільно-історичного досвіду людства в галузі фундаментальної теорії й освіти про фізичний розвиток людини, а виховна полягає у використанні спеціальних фізичних вправ для формування фізично, психічно й соціально зрілої особистості.

Профілактична діяльність або діяльність з формування здорового способу життя спрямована на забезпечення оптимального розвитку властивих людині фізичних якостей і на їх основі - вдосконалення фізичного розвитку; зміцнення і збереження здоров'я; удосконалення будови тіла і формування постави; забезпечення творчого довголіття.

Організаційна діяльність фахівця полягає в упорядкуванні взаємодії людини з іншими людьми у групі або, ширше, у суспільстві. До цього ж відноситься упорядкування технологічних операцій у визначеній галузі фізичного розвитку особи, групи, суспільства [19; 23].

2.2.2. Концептуальна модульна модель формування фізичної культури особистості фахівця

Метод моделювання широко використовується в сучасній науці, оскільки є найбільш підходящим для дослідження складних багатовимірних об'єктів, які знаходяться в багатофакторному полі детермінації. У філософсько-методологічних роботах кінця ХХ століття поняття моделі активно обговорювалося [3]. Ряд авторів виділяють декілька аспектів, що стосується категорії моделі: модель – абстрактна структура уявлень, що замінює складний об'єкт з метою теоретизування (Вайхингер – тут і далі цитуємо [3]); модель – теоретико-схематичне відновлення складного оригіналу на основі передбачаємої спільності структурних компонентів оригінального об'єкту (Вюстнек); модель будується як постулати про об'єкт та передбачає наступну інтерпретацію (Р. Карнак); модель – імітація, що поновлює принципи організації й функціонування яких-небудь систем (В. Фролов).

Моделі створюються як з пізнавальною, так і з дидактичною метою. У педагогіці немає однозначного відношення до методу моделювання. До цього

часу проводяться суперечки щодо їх використання у цій галузі [3]. Разом з тим можливо констатувати, що все більша кількість педагогів відповідає на це питання позитивно при умові, що при моделюванні не порушується якісна характеристика того чи іншого явища або об'єкту. Моделювання не тільки проводить вивчення (засвоєння) якого-небудь процесу більш наочним, але дозволяє більш глибоко розкрити сутність явища, що вивчається.

Модельне уявлення педагогічної практики має на увазі таку фіксацію основних процесів, яка дозволяла б відновлювати й проектувати (проектування як інтерпретація) процеси навчання. У опису моделі не може бути якої-небудь рецептурності, регламентації, алгоритма. У опису моделей діяльності виділяють цільові орієнтації та базові процеси діяльності, розкривають можливості управління ними. На думку Е. Гусинського, за допомогою метода моделювання здійснюється вивчення структури та механізмів процесу навчання і виховання, логічних структур навчального матеріалу. Але при всіх позитивах цього методу, відзначає вчений, необхідно враховувати, що модель, якою б досконалою вона не була, не може відбити «тих специфічних закономірностей поведінки й способів опрацювання інформації, які відрізняють свідому, соціально обумовлену практичну діяльність людини» [11, 39].

В останній час серед фахівців, які досліджують проблеми пов'язані з моделюванням професійної підготовки кадрів, ствердилась думка, що саме *особистісна* складова професійної діяльності є найважливішою. Так, наприклад, А. Маркова в «моделі фахівця» виділяє «модель діяльності фахівця» і «модель особистості фахівця». При цьому сама модель особистості фахівця визначається як сукупність його якостей, що забезпечують успішне виконання завдань, що виникають у не виробничій сфері, а в сфері саморозвитку працівника [18]. А. Маркова вказує на процес прогресивних змін особистості під впливом соціальних факторів професивної діяльності та власної активності, спрямованої на самовдосконалення, підкреслюючи, що становлення професіонала обов'язково передбачає потребу в саморозвитку і можливість її задоволення [18].

У педагогіці вищої школи моделювання широко використовується при вирішенні проблеми підготовки кадрів, що вимагає системного розгляду, з однієї

сторони, професійної діяльності, до якої готуються студенти (модель навчально-професійної й професійної діяльності), з іншої сторони – змісту освіти (модель професійної підготовки).

Великий об'єм й багатогранність того та іншого об'єкта доцільно представити в вигляді моделей, які в згорнутому вигляді відбивають найбільш суттєві риси професійної діяльності фахівця і специфіку професійної підготовки до неї. У якості таких людей виступають, з однієї сторони, освітньо-кваліфікаційні характеристики (вимоги до знань, умінь та особистісним якостям фахівців), з іншої – навчальні плани й навчальні програми (зміст навчальної інформації та комплекс навчальних знань, які забезпечують формування системи знань, умінь, сприяють напрацюванню професійно значущих особистісних якостей).

Підходи до організації змісту освіти в сучасних умовах модернізації навчання і виховання визначають необхідність її моделювання на основі виділення логічно співвіднесених *модулів*, які утворюють певну взаємопов'язану цілісність у змісті програми. Модульна побудова в системі формування фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання і спорту, на думку відомих учених [9; 22; 25], особливо ефективна для інтегрованих міждисциплінарних програм професійної підготовки, а саме такою програмою і є система формування фізичної культури особистості майбутніх фахівців.

Зміст кожного навчального модуля визначається вимогами й специфікою професійної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту. У підрозділі 2.1 визначено, що структура фізичної культури особистості фахівця складається із когнітивного, операційно-процесуального, особистісного та аксіологічного компонентів. Ці компоненти формуються в процесі професійної підготовки фахівця і вони дозволяють зрозуміти професійно-прикладний аспект її змісту. Окрім того, у підрозділі 2.2.1 визначено професійні функції фізичної культури, до яких має бути підготовлений майбутній фахівець фізичного виховання та спорту. До них віднесено: світоглядну, інструментальну, культурологічну, проєктивно-творчу (інноваційну), комунікативно-регуляторну, мотиваційну, функцію соціалізації, функцію цілепокладання, інтегративно-організаційну. За

своєю суттю, ці функції визначають комплекс умінь, яких повинен набути фахівець у процесі професійної підготовки.

Вищезазначене дозволяє розробити як концептуальну модульну модель формування фізичної культури особистості фахівця, яка дозволяє розкрити сутність явища, що вивчається, так і структурно-функціональну модель її формування в умовах впровадження в навчальний процес відповідного інтегративного спецкурсу.

Блочно-модульна концептуальна модель включає чотири взаємозалежних навчальні модулі: контекстно-концептуальний, історико-аналітичний, теоретико-методологічний та практико-орієнтований.

Контекстно-концептуальний навчальний модуль передбачає адаптацію, формування спрямованості, мотивації студентів на практичну фізкультурно-спортивну діяльність у системі фізичного виховання і спорту, включення в контекст основних напрямів і тенденцій розвитку національної системи фізкультурно-спортивного руху та підготовки фахівців нової генерації, в контекст проблемного поля діяльності фахівців (вчителів фізичного виховання, з основ безпеки життєдіяльності, валеології, тренерів з обраного виду спорту, фахівців фізкультурно-оздоровчої роботи, з фізичної реабілітації, з менеджменту й управління фізичним вихованням та спортом, із прикладного фізичного виховання та спорту тощо). Даний модуль співвідноситься з концептуальним блоком моделі формування фізичної культури особистості фахівця, що інтегрує заглиблення специфіку спектру професійної діяльності та урахування її своєрідності. Значущість даного модуля полягає в тому, що необхідні компоненти фізичної культури фахівця формуються в контекстному полі майбутньої професійної діяльності.

Історико-аналітичний навчальний модуль призначений для розвитку аналітичних умінь майбутнього фахівця, які є невід'ємною складовою необхідних професійних і особистісних умінь пов'язаних з рефлексією. Цей модуль реалізується, передусім, в практичному засвоєнні змісту комплексу дисциплін спеціалізації та спрямований на набуття студентами навичок вивчення концептуальних основ фізичної культури та її культурних цінностей,

формування здібностей до використання історичного досвіду в практичній фізкультурно-спортивній діяльності, а також засвоєння необхідних фахівцю професійних знань.

Теоретико-методологічний навчальний модуль пов'язаний з формуванням компонентів фізичної культури особистості на основі інтеграції наукового знання шляхом засвоєння комплексу дисциплін, спрямованих на засвоєння студентом теоретичних й методологічних основ, професійних знань, необхідних фахівцю. Ці знання визначаються циклами гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, фундаментальної (природничо-наукової) підготовки, фахової (професійно-орієнтованої та практичної) підготовки навчальних планів відповідного напрямку підготовки фахівців. Підготовка всього спектру фахівців напрямку «фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» в напрямі формування фізичної культури особистості повинно базуватися на сучасних гуманістичних концепціях теорії культури, теорії людської діяльності з урахуванням її філософського, педагогічного й психологічного аспектів.

Практико-орієнтований навчальний модуль створює передумови для засвоєння технологічного та інтерактивного блоків формування фізичної культури особистості фахівця. Цей модуль дозволяє студенту отримати практичний досвід майбутньої професійної діяльності, необхідні уміння, які відповідають рівню вимог до його індивідуальної фізичної культури та володіння видами професійної діяльності.

Зауважимо, що представлена концептуальна модель формування фізичної культури особистості фахівця у вищому навчальному закладі надає лише загальні уявлення щодо використання навчальних модулів та має пізнавальний характер. Для розробки структурно-функціональної моделі формування фізичної культури особистості в процесі професійної підготовки фахівця необхідно врахувати напрям підготовки, який має конкретний зміст професійної підготовки, функції професійної діяльності, види професійної діяльності тощо.

2.2.3. Структурно-функціональна модель формування фізичної культури особистості фахівця у процесі професійної підготовки

Враховуючи можливість сформованості фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту, необхідно забезпечити формування її основних компонентів у вищому навчальному закладі. Процес формування фізичної культури особистості будувався на основі вивчення досвіду підготовки фахівців фізичного виховання та спорту, аналізу структурно-логічних міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін, які сприяють інтеграції знань, спрямованих на усвідомлення значущості фізичної культури особистості фахівця в його професійній діяльності та забезпечення її «соціально-культурного» спрямування, опанування системою професійно-фізкультурних знань та умінь.

Систематизація отриманих матеріалів, а також аналіз змісту основних функцій (компетенцій) фахівця фізичного виховання та спорту дозволили розробити модель педагогічної системи формування фізичної культури особистості майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту в умовах вищого навчального закладу, що містить в собі мету, зміст, форми і технології реалізації (рис. 3). Також вона передбачає педагогічні умови, зміст, що відображає специфіку досліджуваного явища, та кінцевий результат – високий рівень фізичної культури особистості фахівця і включає в себе чотири блоки:

1. Цільовий блок. На основі соціального замовлення суспільства і досягнень педагогічної науки визначаються стратегічні мета й завдання навчально-виховного процесу, спрямованого на формування фізичної культури особистості майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту. Особливої значущості для організації професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту набуває розкриття єдності функціонального, ціннісного і діяльного аспектів її змісту. Зміст даних аспектів, а особливо їх взаємозв'язку, дозволяє з однієї сторони, розкрити інтегративну, духовно-фізичну, людинотворчу сутність фізичної культури, а з іншої сторони, змінити ціннісні орієнтації фахівців, смисл і завдання їхньої навчально-виховної діяльності.

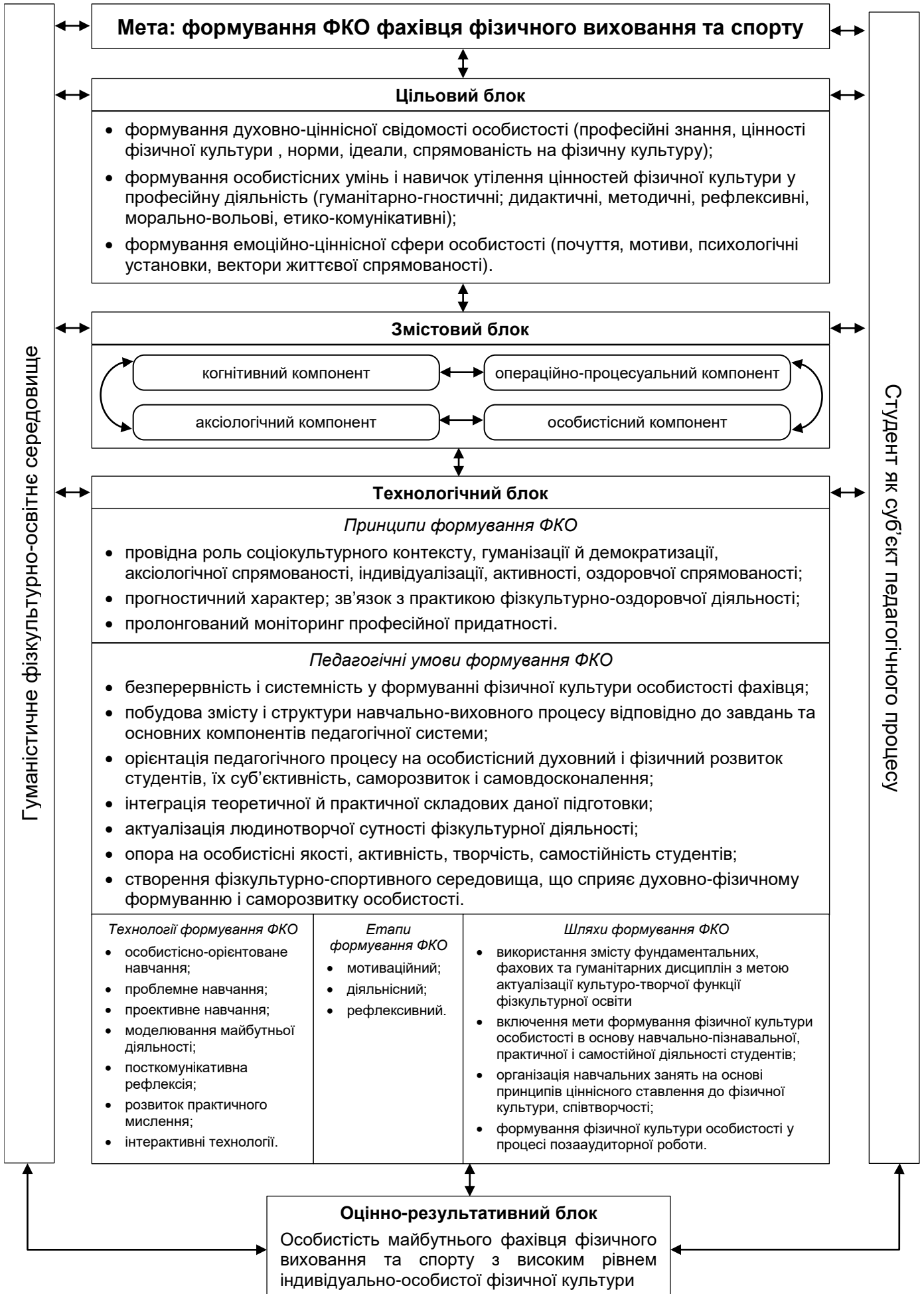

Рис. 3. Структурно-функціональна модель формування фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту.

Метою фізичного виховання у XXI століття виступає формування основ фізичної культури людини-творця в умовах інформатизації суспільного життя. До завдань фізичного виховання віднесено: забезпечення раціонального формування індивідуального фонду рухових умінь і навичок, зміцнення, збереження і відновлення здоров'я людини, формування її мотиваційних установок на фізичне й духовне самовдосконалення; формування усвідомленої потреби в освоєнні цінностей здоров'я, фізичної культури та спорту; культивування здорового способу життя; забезпечення фізичного вдосконалення як умови досягнення високого рівня професіоналізму в соціально-значущих видах діяльності [23]. Ці завдання ми класифікуємо (за ознакою впливу на різні сфери особистості) на три групи: завдання, що стосуються формування духовно-ціннісної свідомості (засвоєні цінності фізичної культури, спеціальні знання, норми, ідеали, традиції, спрямування та фізичну культуру); завдання, зорієнтовані на формування емоційно-мотиваційної сфери (почуттів, переживань, мотивів, психологічних установок, векторів життєвої спрямованості); завдання, які стосуються формування професійних і особистісних умінь й навичок утілення цінностей фізичної культури у професійну діяльність (морально-вольових, етико-комунікативних, рефлексивних, дидактичних, методологічних) тощо.

2. Змістовний блок. Професійні функції і види діяльності та результати аналізу соціальної структури особистості, диктують вимоги до особистісних й професійних якостей, властивостей і здатностей фахівця фізичного виховання та спорту, що визначає структуру і зміст фізичної культури особистості майбутнього фахівця.

У змісті фізичної культури особистості фахівця виокремили чотири взаємозв'язані компоненти: *когнітивний* (знаннева сфера особистості у галузі фізичної культури, переконання в необхідності фізкультурно-спортивної діяльності); *операційно-процесуальний* (сукупність особистісних професійних знань, умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність вирішувати завдання фізкультурно-спортивної діяльності); *особистісний* (комплекс особистісних якостей, інтересів, соціальних і педагогічних здібностей);

аксіологічний (цінності фізичної культури, ціннісні орієнтації, умови, смисли, цілі та засоби їх досягнення).

Когнітивний компонент змісту фізичної культури особистості фахівця передбачає опанування і передачу накопичених систематизованих знань у галузі фізичної культури, які є основою формування ціннісного відношення до фізкультурно-спортивної діяльності. Ця сукупність засвоєних фізкультурних знань, цінностей, норм, ідеалів, традицій є інформаційним освітнім результатом пізнавального процесу, який відбивається у фізичній культурі особистості фахівця.

Операційно-процесуальний компонент у змісті формування фізичної культури особистості. Утворюють гуманітарно-гностичні вміння і навички, які націлюють на ціннісно-смісловий зміст професійних знань; дидактичні знання, вміння і навички організації процесу фізкультурної освіти; вміння навички і здатності до рефлексії, саморефлексії та самоусвідомлення; етико-комунікативні вміння і навички; володіння вміннями й навичками управління вольовою й емоційними сферами тощо. Цей компонент фізичної культури особистості спрямований на підготовку майбутнього фахівця до фізкультурно-спортивної діяльності не тільки як на раціональну, але й як ціннісно-орієнтовану дію, яка відбиває можливість свідомого вибору фахівцем мети, напрямку, засобів, мотивів фізкультурної діяльності, включення особистості у морально-духовну діяльність забезпечує оптимальний рівень емоційно-вольової стійкості та виконання творчих завдань, має на увазі комунікативну толерантність.

Особистісний компонент змісту фізичної культури майбутнього фахівця виявляється в таких особистісних якостях, інтересах та соціальних й педагогічних здатностях, які дозволяють йому інтегрувати у соціокультурний контекст: спрямованість на інтереси, потреби й захист людської гідності; делікатність, наявність педагогічного такту; любов до учнів, гуманність, милосердя; високий рівень емпатії та експресивних здібностей; здатність до аналізу й оцінки поточної навчальної ситуації; здатність до взаємодії з іншими людьми, перш за все при вирішенні фізкультурних проблем; здатність до

подальшої освіти у змінних соціальних умовах та здатність до досконалості у професійній діяльності й адекватної її самооцінки.

Аксіологічний компонент змісту фізичної культури особистості уявляє собою сукупність особистісно-значущих й особистісно-цінних спрямувань, ідеалів, поглядів, уявлень, відношень, пізнань у галузі фізичної культури. Нами виділено наступні цінності фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту:

- *інтелектуальні цінності* (знання про методи і засоби фізичного розвитку людини як головної складової організації здорового способу життя);
- *фізичні цінності* (здоров'я, тілобудова, рухові якості, фізичні навантаження, моторна діяльність);
- *педагогічні цінності* (володіння методичними (технологічними) основами фізичного виховання, методичні вміння і навички фізкультурно-спортивної діяльності);
- *соціально-психологічні цінності* (активний відпочинок, задоволення, розваги, навички поведінки у колективі, поняття честі, совісті, засоби виховання й соціалізації, рекорди, перемоги, традиції);
- *психічні цінності* (емоційні переживання, швидкість мислення, творчі нахили, риси характеру, властивості й якості особистості);
- *культурні цінності* (пізнання, самоствердження, самореалізація, естетичні та моральні якості, авторитет);
- *інтенційні цінності* (сформованість думки про престижність фізичної культури для людини і суспільства, сформованість соціально-психологічних установок і мотивацій до занять фізичними вправами);
- *матеріально-технічні цінності* (комфортне-предметно-просторове середовище освітньо-розвиваючого простору фізичної культури, обладнання, інвентар, навчальні посібники, музичний супровід, гарна спортивна форма тощо).

3. Технологічний блок моделі формування фізичної культури особистості майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту побудований відповідно до мети, змісту і структури педагогічного процесу та охоплює такі складові:

– *принципи організації* педагогічного процесу (провідна роль соціокультурного компоненту; гуманізації й демократизації; аксіологічної спрямованості; індивідуалізації; активності; зв'язок з практикою фізкультурно-спортивної діяльності; пролонгований моніторинг професійної придатності);

– *педагогічні умови* формування фізичної культури особистості (цілісність, безперервність і системність у формуванні фахівця фізичного виховання та спорту; побудова змісту і структури навчально-виховного процесу відповідно до завдань та основних компонентів педагогічної системи; актуалізація людинотворчої сутності професійної діяльності ; інтеграція теоретичної й практичної складових даної підготовки; створення у вищому навчальному закладі фізкультурно-спортивного середовища, що сприяє засвоєнню цінностей фізичної культури, виявленню ціннісно-смислових основ діяльності з фізичної культури та її оздоровчої спрямованості).

– *етапи* формування фізичної культури особистості: мотиваційний (формування позитивної мотивації на подальший саморозвиток; програмування потенційних можливостей студентів з різним рівнем фізичної культури); діяльнісний (формування структурних та функціональних компонентів фізичної культури особистості; засвоєння фундаментальних, фахових, гуманітарних знань, удосконалення професійних умінь і навичок, а також творчої активності в діяльності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту; формування досвіду фізкультурно-оздоровчої діяльності); рефлексивний (розвиток професійно-педагогічної рефлексії; формування готовності до використання нових методів та технологій фізкультурно-оздоровчої діяльності);

– *шляхи* формування фізичної культури особистості: використання змісту фундаментальних, фахових та гуманітарних дисциплін з метою актуалізації культурологічної й культуротворчої функції фізкультурної освіти; включення мети формування фізичної культури особистості майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту в основу комплексної організації діяльності студентів (навчально-пізнавальної, навчально-практичної, самостійної); організація навчальних занять на основі принципів «педагогіки співробітництва»,

співтворчості, пріоритету ціннісного ставлення до фізичної культури; формування фізичної культури особистості студентів у процесі позааудиторної роботи;

– *відповідні методи, форми і технології*: традиційні форми роботи (лекції, семінарські, лабораторно-практичні заняття та педагогічна практика), нетрадиційні або інноваційні, що вимагають активної творчої діяльності студентів (ділові й рольові ігри, мікровикладання, проблемно-пошукове і ситуаційне навчання, тренінги, коучінги, використання можливостей Інтернету); технології (проблемного навчання, розвиток критичного мислення, проєктивного навчання, групової та колективної взаємодії, когнітивного навчання).

4. Оцінно-результативний блок розробленої моделі передбачає поєднання критеріїв сформованості фізичної культури особистості студентів, а також сконструйований на їхній основі діагностичний інструментарій. За результатами моніторингу становлення фізичної культури особистості вносяться необхідні доповнення і зміни в технологічній або змістовий блоки, поки не буде досягнуто очікуваного результату. Зокрема, формулювання фізичної культури особистості майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту, готових та спроможних реалізувати свій потенціал (знання, вміння, навички, особистісні якості і здібності, ціннісні орієнтації та інше) для успішної творчої, ефективної фізкультурно-спортивної діяльності, враховуючи при цьому життєву позицію соціальну значущість та особисту відповідальність за результати своєї діяльності й необхідність її вдосконалення.

Розглядаючи фізичну культуру особистості фахівця фізичного виховання та спорту як мету і результат його професійної підготовки, а також враховуючи теоретичні положення, обґрунтовані І.Бехом [6], Н.Кузьміною [16], В.Сластьоніним [21] та іншими науковцями, ми вважаємо за необхідне в якості критеріїв ефективності професійної підготовки прийняти показники сформованості окремих компонентів фізичної культури особистості (табл.1).

Критерії та показники фізичної культури особистості майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту

Критерії	Показники фізичної культури особистості
Когнітивний	Повнота, системність наукових знань про сутність фізичної культури як складного багатокомпонентного феномену. Повнота та глибина знань про фізичну культуру, які мають особистісно значущий характер. Знання про типологічні особливості організму, рухових умінь і навичках. Усвідомлення наукових закономірностей та світоглядних ідей, які трансформовані в переконання та вміння застосовувати їх у фізкультурно-спортивній діяльності.
Операційно-процесуальний	Сформованість рухових дій і операцій, фізичних якостей, а також фізичної готовності до виконання професійної діяльності. Мотиваційна і практична готовність до реалізації професійних функцій. Здібності до рефлексії, саморефлексії та самоусвідомлення. Етико-комунікативні вміння і навички, що формують моральну відповідальність за наслідки діяльності, з урахуванням фізичної складової. Емоційно-вольова стійкість (саморегуляція). Володіння професійними діями й операціями: аналіз, цілепокладання, проектування, експертиза, корекція, комп'ютерні технології пошуку та вміння працювати з інформацією, презентації її.
Особистісний	Самостійність і усвідомлення професійного вибору. Спрямованість на інтереси, потреби і захист людської гідності. Відношення до учнів, гуманність, милосердя. Високий рівень емпатії та експресивних здібностей. Цілеспрямованість, наполегливість у професійній діяльності. Уміння управляти власною діяльністю і поведінкою, здійснювати стратегію і тактику власного особистісно-професійного розвитку і самовдосконалення.
Аксіологічний	Наявність усвідомлених цінностей і ціннісних орієнтацій фізичної культури (інтелектуальних, фізичних, соціально-педагогічних, психічних, культурних, інтенційних). Виявлення установки на реалізацію цінностей фізичної культури у професійній діяльності (цінності – цілі, цінності – знання, цінності – засоби, цінності – відносини, цінності - якості). Оцінка дій і вчинків з точки зору вкладу у ствердження цінностей фізичної культури у життєдіяльності учнів, суспільства, себе особисто. Розуміння значення й необхідності емоційно-вольових якостей для ствердження гуманістичних ціннісних орієнтацій як основи діяльності й поведінки особистості

У наукових дослідженнях, присвячених проблемам формування різних видів професійної культури фахівців, як правило, виділяють чотири рівні її сформованості: елементарний, репродуктивний, продуктивний і творчий [12; 21; 22]. Таку типологію ми взяли за основу.

Елементарний рівень характеризується не сформованістю всіх компонентів фізичної культури особистості. Професійні знання, вміння, навички у студентів розвинені недостатньо для ефективного вирішення завдань фізкультурно-спортивної діяльності, відсутні професійно важливі якості й потреби у самовдосконаленні. Ціннісні орієнтації та моральна поведінка нестійкі. Студенти – інертні, безініціативні, демонструють небажання відкривати нове у фізкультурно-спортивній діяльності, уникають проблем та прийняття самостійних рішень. Вони не вміють вибирати доцільний стиль спілкування, створювати сприятливий психологічний клімат. Слабо володіють методиками і технологіями професійної діяльності, неспроможні орієнтуватись у значному обсязі інформації, відчувають труднощі в її пошуку (в тому числі з використанням Інтернет), передачі та презентації.

Репродуктивний рівень характеризується недостатньою сформованістю більшості компонентів фізичної культури особистості та незначною потребою їх вдосконалення, наявністю обмеженого кола професійних знань, умінь, навичок, відсутністю багатьох професійно-важливих якостей та нечітким уявленням про цінності фізичної культури та їх використання у професійній діяльності та комунікативній взаємодії. Студенти не вміють творчо підходити до розв'язання професійних завдань. Вони фрагментарно володіють знаннями про комп'ютерні технології, вміннями працювати з інформацією і презентувати її.

Продуктивний рівень визначається достатньою сформованістю всіх компонентів фізичної культури особистості для виконання професійної діяльності. Майбутні фахівця володіють професійними знаннями, вміннями, навичками та більшістю професійно важливих якостей, мають бажання їх удосконалювати. Вони здатні творчо підходити до розв'язання поставлених завдань, усвідомлюють цінності фізкультурно-спортивної діяльності. Вміють будувати бесіду, доводити свою точку зору, доцільно використовувати стилі спілкування, створювати сприятливий психологічний клімат. Однак, студенти ще мають певні труднощі, потребують ініціативи та допомоги з боку інших, їх самоусвідомлення, самоаналіз, самооцінка є ситуативними, часто залежать від конкретних обставин.

Творчий рівень характеризується сформованістю всіх компонентів фізичної культури особистості. Студенти володіють міцними знаннями, уміннями, навичками, професійно важливими якостями, прагненнями до самовдосконалення, здатність до їх оперативного й успішного застосування в різноманітних ситуаціях професійної діяльності, сформованістю почуттів і цінностей фізичної культури, які стали орієнтирами діяльності та поведінки особистості в різних життєвих і професійних ситуаціях. Студенти володіють комп'ютерними технологіями та вміннями працювати з інформацією, презентувати її. Мають високий рівень відповідальності, демократичності та гідності.

Розроблена педагогічна модель передбачає формування фізичної культури особистості майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у тісному взаємозв'язку із їх професійним становленням і характеризується такими внутрішніми системними властивостями:

- цілеспрямованість та самоорганізованість – усі компоненти, зв'язки і функції сприяють професійно-особистісному становленню фахівців та їхній готовності до взаємодії із середовищами реальних міжособистісних і професійних відносин;
- інтегративність – забезпечення єдності теоретичного і практичного компонентів професійної підготовки та взаємозв'язку предметної й загальнокультурної підготовки, залучення суб'єктів цього процесу до фізкультурно-спортивної діяльності;
- зорієнтованість на освітньо-кваліфікаційну характеристики фахівців фізичного виховання та спорту, як наслідок – сприяння професійному розвитку студентів;
- врахування особливостей юнацького віку, його сенситивності до духовного і фізичного розвитку та формування фізичної культури особистості студентів.

Питання для самоперевірки

1. Що значить твердження – людина є біопсихосоціальна система?
2. Основні елементи соціальної структури особистості.

3. Надайте характеристику основних компонентів фізичної культури особистості фахівця:
- когнітивний компонент;
  - операційно-процесуальний компонент;
  - особистісний компонент;
  - аксіологічний компонент.
4. Охарактеризуйте основні професійні функції майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту.
5. Якими видами професійної діяльності повинен володіти фахівець фізичного виховання та спорту?
6. У чому суть метода моделювання у педагогіці?
7. Які категорії моделей педагогічної діяльності найбільш використовуються у фізичному вихованні?
8. Охарактеризуйте «модель діяльності фахівця» та «модель особистості фахівця» фізичного виховання та спорту.
9. Надайте характеристику блочно-модульній концептуальній моделі формування фізичної культури особистості фахівця у процесі фізкультурної освіти.
10. Охарактеризуйте структурно-функціональну модель формування фізичної культури особистості майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту та її основні блоки:
- цільовий блок;
  - змістовий блок;
  - технологічний блок;
  - оцінно-результативний блок.
11. Надайте характеристику критеріям, показникам та рівням сформованості фізичної культури особистості фахівця фізичного виховання та спорту.

Література до розділу 2

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человековедения. СПб, Питер, 2001. 272 с.

2. Андрущенко В.П. Культура. Идеология. Особливість. К., Знання України. 2002. 578 с.
3. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту / В.П. Андрущенко. - К., Знання України, 2005. – 604 с.
4. Архангельский С.И. Ценностные ориентации и нравственное развитие личности / С.И. Архангельский. – М.: Высш.шк., 1990. – 386 с.
5. Белова Т.П. Вузовская интеллигенция и студенчество как объект социологического анализа / Т.П. Белова // Интеллигенция и мир. – 2005. - №12. – С.13-30.
6. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн.: навч.-метод. видання. / І.Д. Бех. – К., Либідь, 2003. – кн.2. – 272с.
7. Виленский М.Я. Профессионально-творческое развитие личности специалиста физической культуры и спорта в процессе обучения / М.Я. Виленский, С.Н. Бегидова. – М.: МГПУ, 2004. – 208 с.
8. Вільчковський Е.С. Професійна спрямованість підготовки фахівців з фізичного виховання / Е.С. Вільчковський // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992-2002: збірник наук.праць до 10-річчя АПН України. – Харків: ОВС, 2002. – С.301-309.
9. Выдрин В.М. Профессиональное физкультурное образование: лекции. СПб., Изд-во СПб ГУФК им. П.Ф.Лесгафта, 2006. 241 с.
10. Вучева В.В. Аспекты гуманизации образования по физической культуре. *Теория и практика физической культуры*, 2006. № 7. С. 24-27.
11. Гусинский Э.Н. Философия образования для 21 века / В поисках практико-ориентированных концепций / Э.Н. Гусинский. – М.: Изд-во «Современник», 1998. – 608 с.
12. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя / теоретичний та методичний аспект / В.М. Гриньова. – Харків: Основа, 1998. – 300 с.
13. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионализма / А.А. Деркач. / М.: МПСН, 2004. – 752 с.

14. Іваній І.В. Формування фізичної культури особистості – системне завдання фізичного виховання школярів. *Слобожанський науково-спортивний вісник. Наук.-теорет. журн.* Харків, ХДАФК, 2010, № 4. С. 128-133.
15. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: «Питер». – 2000. – 512 с.
16. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования: учеб.пособие / Н.В. Кузьмина. - СПб.: «Образование», 2000. – 193 с.
17. Лубышева Л.И. Введение в социологию физической культуры и спорта. Курс лекций / Л.И. Лубышева. – М.: РГАФК, 2000. – 121 с.
18. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1996. – 308 с.
19. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. Введение в предмет: учеб. для высш. спец. фізкультур. завед. / Л.П. Матвеев. – 3-е изд. –СПб.:Лань, 2003.-272с.
20. Николаев Ю.М. История и методология науки о физической культуре: учебно-метод. пособие / Ю.М. Николаев. – СПб.: Изд-во «Олимп-СПб», 2010. – 200 с.
21. Сластенин В.А. Формирование профессиональной культуры учителя / В.А. Сластенин. М.: Прометей, 2000.-178с.
22. Сысоев Ю.В. Содержательные, структурные и критериальные составляющие физической культуры личностей студента / Ю.В. Сысоев, Е.М. Ларина /Сборник науч. трудов №3 РАЕН.-Москва-Смоленск, 2007.-С.235-258.
23. Сущенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) [монографія] / Л.П. Сущенко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – 442 с.
24. Томенко О.А. Теоретико-методологічні основи неспеціальної фізкультурної освіти учнівської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з фіз. вихов. і спорту: спец. 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / О.А. Томенко. – Київ, 2012. – 37 с.
25. Физическая культура: учебник /коллектив авторов; под ред. М.Я. Виленского.-М.: КНОРУС, 2012.-424с.

26. Шиян Б.М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Шиян Богдан Михайлович: Ун-т педагогіки і психології проф. освіти – К., 1997.- 50с.

РОЗДІЛ 3

Короткий термінологічний словник

3.1. Алфавітний показчик понять і термінів

У пропонованому показчику представлені найсуттєвіші терміни, що відображають основні напрями розвитку фізкультурної освіти та найважливіші поняття, якими оперує сучасна теорія і методика фізичної культури.

Головною методичною ідеєю створення показчику є необхідність забезпечення творчого підходу в підготовці фахівців фізичного виховання та спорту, а також формування їхньої індивідуально-особистої фізичної культури.

Терміни та дефініції, наведені в показчику, запозичені з науково-методичної, довідникової літератури та теоретичних і практичних досліджень наукових шкіл з теорії та методики фізичної культури.

А

Абстрагування – процес відхилення від ряду властивостей і відношень явища, що вивчається з одночасним виділенням властивостей, які цікавлять дослідника.

Авторська програма – спроектований самим фахівцем (автором чи кількома авторами) на основі власної методичної концепції навчально-виховний процес, спрямований на оновлення змісту компонента освіти й одержання вагомих результатів.

Активізація пізнавальної діяльності учнів – застосування фахівцем спеціальних методичних засобів з метою стимулювання, приведення в діяльний стан інтелектуальних, моральних та фізичних сил осіб, що навчаються для досягнення конкретної мети.

Активність – 1) властивість організму і психіки (фізична і психічна);
2) властивість особистості.

Актуалізація – відтворення в пам'яті особи засвоєних знань, уявлень, життєвого досвіду.

Аналіз – реальне або уявне розділення об'єкту на складові частини.

Аспект – точка зору, з якої приймається або оцінюється те чи інше явище, предмет, подія.

Атрактор – це відносно стійкий стан динамічної системи, який наче притягає до себе безліч «траєкторій» системи, що визначаються різними початковими умовами. Це граничний стан, досягнувши якого, система не може повернутися у жоден з колишніх станів.

Б

Базова освіта – суспільно необхідний рівень загальноосвітньої підготовки, який передбачає різнобічний розвиток і ціннісно-етичну орієнтацію особистості, формування загальнокультурної основи її подальшої освіти, громадянського та професійного становлення.

Бар'єр психологічний - психічний стан, який виявляється в неадекватній пасивності особистості, що перешкоджає виконанню нею тих чи інших дій. Причинами виникнення психологічних бар'єрів можуть стати новизна і небезпечність ситуації, несподівана або негативна інформація, відсутність гнучкості і швидкості мислення.

Біфуркація – точка розгалуження шляхів еволюції системи. Число гілок, що виходять з даної біфуркаційної точки, визначає дискретний набір нових можливих дисипативних структур, в будь-яку з яких стрибком може перейти дана структура. Біфуркація – це крапка на траєкторії розвитку живих і неживих систем, в якій стійкий розвиток змінюється нестійким станом. В точках біфуркації система знаходиться одночасно наче в двох станах, і передбачити її детерміновану поведінку неможливо/

В

Варіативний компонент змісту освіти – складова базового навчального плану, яка формується ВНЗ або школою і відображає потреби регіону, враховує інтереси вихованців, можливості педагогічного колективу школи. Виконання відповідного об'єму годин є обов'язковим для освітнього закладу й учня; може варіюватися лише змістове наповнення.

Взаємодія – своєрідне втілення зв'язків та взаємин між людьми, завдяки якому люди спільними зусиллями досягають успіху в розв'язанні поставлених завдань.

Взаєморозуміння – система почуттів і взаємин, яка дозволяє узгоджено досягнути цілей спільної діяльності чи спілкування. Максимально сприяє дотриманню інтересів і надає можливості для саморозкриття кожної особистості.

Виховання духовності – організація емоційно-когнітивного процесу оволодіння екзистенційними цінностями; створення умов для осмисленого людського життя.

Виховуюче навчання – один з принципів дидактики, уведений у педагогіку И.Ф. Гербартом: передбачає вплив змісту методів, організації навчання на формування особистісних якостей учнів, набуття ними спеціального досвіду.

Внутрішня готовність – усвідомлена настанова на майбутню діяльність, зумовлена високим рівнем розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових процесів особистості або колективу, що забезпечує успіх майбутньої діяльності.

Г

Генезис – походження, виникнення; процес освіти і становлення явища, що розвивається.

Групова робота на уроці – форма організації навчання в малих групах на основі співробітництва з чітко розподіленими завданнями для учнів, об'єднаних спільною навчальною метою; сприяє формуванню вмінь співпрацювати, спілкуватися.

Гуманізація навчання – організація навчання з максимальним урахуванням індивідуальних рис дітей, створення сприятливих умов розвитку духовних цінностей усіх учасників навчально-виховного процесу.

Гуманізація педагогічного процесу – концепція, основу якої складає ідея побудови педагогічної системи на принципах гуманізму з метою створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини, гуманізація передбачає диференціацію та індивідуалізацію навчання й виховання на основі активізації творчого саморозвитку особистості.

Гуманістична освіта – категорія сучасної педагогіки, що визначає ті освітні системи і концепції, які базуються на цінностях гуманізації і гуманітаризації освіти.

Гуманістична педагогіка – 1. напрям у сучасній теорії та практиці виховання, що виник наприкінці 50-х - початку 60-х рр. XX ст. у США як педагогічне втілення ідей гуманістичної психології. Головна мета виховання в світлі гуманістичної педагогіки – самоактуалізація особистості; 2. наука про навчання й виховання підростаючого покоління, ґрунтована на принципах гуманного ставлення до учнів (шанування гідності й прав учня, відвертість, емпатія, довіра, креативність, співпраця, заохочення, розвинена культура спілкування, психологічна безпека тощо). У вітчизняній педагогіці найяскравішим представником нього напрямку вважають Василя Сухомлинського.

Гуманізація професійної підготовки фахівця фізичного виховання та спорту реалізується в закріпленні орієнтації на інтелектуальний, естетичний та моральний розвиток його особистості, підвищення гуманітарної освіченості, рівня загальної культури.

Гуманістична психологія – напрям у сучасній зарубіжній психології, предметом вивчення якого є цілісна людина в її вищих, специфічних лише для неї проявах, в тому числі розвиток і самоактуалізація особистості, її цінності, любов, творчість, відповідальність, свобода тощо. Провідні представники гуманістичної психології – А. Маслоу, Ш. Бюлер, К. Роджерс.

Гуманність (від лат. *humanus*) – людяність, людинолюбність, повага до людей та їхніх переживань. Одна з головних моральних цінностей, що має формуватися в сучасної людини в процесі виховання і навчання.

Гуманістичний підхід (або гуманістична орієнтація) – напрям у світовій педагогіці, що визнає своїм головним предметом особистість як унікальну цілісну систему, що являє собою «відкриту можливість» самоактуалізації, властиву винятково людині.

Гуманітаризація освіти – одна з основних тенденцій розвитку освіти в сучасному світі, яка передбачає пріоритетний розвиток загальнокультурних

компонентів освіти, подолання технократичного підходу до формування змісту освіти, формування цілісної картини світу на засадах взаємозалежності природи, людини й суспільства. У *педагогіці*: відображає зростання ролі і значення людських відносин, взаємного прийняття учасників освітнього процесу для успішності освіти в цілому.

Д

Дефініція – формулювання в стислій формі основного змісту поняття.

Дидактичні ігри – ігри, ігрові ситуації, що використовують у навчально-виховному процесі з метою розвитку інтелекту, пізнавальної активності, творчого мислення учнів, спонукають їх до самостійного пошуку наукової інформації. Дидактичні ігри інтенсифікують формування загальнонавчальних знань, умінь і навичок, розвивають спостережливість, увагу, пам'ять, мислення, сенсорні орієнтації учнів.

Дидактичні принципи – основні ідеї, вимоги до організації навчального процесу, які впливають із закономірностей його організації. Основні дидактичні принципи: науковість і систематичність, доступність, активність й самостійність, наочність, міцність, емоційність навчання, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, неперервність освіти тощо.

Диференціація освіти (від лат. *diferentia* – відмінність) – характеристика сучасної освіти, що забезпечує різноманітність форм навчання, які дозволяють максимально враховувати індивідуальні можливості тих, хто навчається, їхні інтереси, нахили, можливості, ціннісні та професійні орієнтації. Базується на прийнятті психологічних відмінностей між індивідами і групами людей (за статтю, віком, соціальною належністю тощо).

Діалог – вид усного мовлення; результат взаємного (колективного) мовленнєвого процесу, ланцюг відносно коротких словесних акцій і реакцій; мовленнєвий акт, у якому говоріння і слухання – нерозривно пов'язані види мовленнєвої діяльності. Кожен учасник діалогу може виступати або в ролі мовця, або в ролі слухача. Важливу роль у діалозі відіграють невербальні засоби спілкування. Основні ознаки діалогу: цілеспрямованість, двосторонність, єдність породження і сприйняття мовлення, емоційність. Розвиток діалогічного

мовлення у школі відбувається здебільшого під час бесід, опитування, рольових та дидактичних ігор.

Діалогічне навчання – розмова, бесіда між двома особами, яка має на меті пізнання сутності предмета чи явища у процесі обміну думками об'єктів спілкування.

Діалогічне спілкування – спілкування, засноване на діалозі. Спілкування через діалог розглядається як умова реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин в освітньому закладі на противагу традиційним суб'єкт-об'єктним відносинам.

Ділова гра – різновид навчальних соціальних технологій, метод пошуку управлінських рішень у різних виробничих, соціально-економічних, соціально-психологічних тощо проблемних ситуаціях за допомогою гри за чіткими правилами. Ділову гру проводять у груповому режимі, а також за індивідуальним варіантом. Ділова гра як метод інтенсивної роботи уможливорює залучення всіх студентів до активної творчості, сприяє розвитку співробітництва, виробленню навичок прийняття рішень. Попри умовність ігрової моделі ситуацій у свідомості учасників гри завдяки особливим прийомам доволі повно й точно відбиваються реальні процеси та явища, а також суперечності, що потребують розв'язання.

Діяльність – спосіб буття людини у світі, її здатність вносити в дійсність зміни. Основними компонентами діяльності є:

- суб'єкт з його потребами;
- мета, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт діяльності;
- засіб реалізації мети;
- результат діяльності.

Довіра – вид установки – відносини, пов'язані з ціннісним ставленням людини до світу й самого себе.

Духовна культура – інтеграційна характеристика, що включає культуру інтелекту (розуму), культуру відносин (відчуттів і емоцій), культуру мислення та екологічну культуру.

Духовність – інтенція людини до Вічних цінностей: Істини, Краси, Добра. Д. - спосіб людського існування, системостворююча функція якого є

визначальною в єдиній структурі психофізіологічного та соціокультурного життя індивіда. Д. є основою спадковості поколінь, підтримки людського способу життя.

Е

Емоції (від фр. Emotion – хвилювання, збудження) – реакції людини і тварин на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають яскраве суб'єктивне забарвлення й охоплюють усі види чутливості та переживань. Завдяки емоціям люди не лише відчують, сприймають, уявляють чи розуміють навколишню дійсність, а й переживають її. Сукупність емоцій та почуттів становить емоційну сферу людини. Розвиненість почуттів, здатність оптимально управляти своїми емоціями визначають емоційну культуру особистості.

Емоційний фон уроку – атмосфера спілкування на уроці, співвідношення емоційного стану вчителя та учнів, їх самопочуття. Комунікативними вміннями, характером стосунків з учнями, темпоритмом уроку вчитель повинен створювати сприятливий, емоційно благополучний фон уроку.

Емпатія – це розуміння емоційного стану іншої особи з метою проникнення в її переживання. Процес емпатії за своїм змістом є інтелектуальним і виявляється у структурі особистості майбутнього вчителя початкових класів як ситуативне переживання: готовність проявити розуміння, співпереживання, співчуття до іншого без активного втручання з метою надання дієвої допомоги на відміну від симпатії, якій притаманне почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось.

Естетичне виховання – формування і розвиток естетичного відношення людини до дійсності і до мистецтва, здатність творити і співпереживати мистецтву і красі.

Етична саморегуляція – процес, що характеризує здатність особи приводити свою поведінку у відповідність із загальноприйнятими моральними нормами, оцінками і професійними вимогами.

Етнопедагогіка – наука про педагогічні переконання народних мас, їх досвід виховання підростаючого покоління.

Ефективність (від лат. *efekt* – те, що дає потрібний результат, дієвий) – відношення досягнутого результату (відповідно до того чи іншого критерію) до максимально досягнутого чи заздалегідь запланованого результату.

Ефективність навчання – міра досягнення мети навчання; визначається на основі зіставлення мети і здобутих результатів, унаслідок чого робиться висновок про ефективність навчання.

З

Завдання (педагогічне, пізнавальне, навчальне, виховне, дослідницьке) – ланка, етап руху до мети, мета, яка задана в конкретній, що потребує перетворень, ситуації, спонукає учня до активної діяльності.

Загальнонавчальні вміння і навички – 1) такі, що забезпечують здійснення навчальної діяльності учня на всіх її етапах: включають організаційні, логіко-мовленнєві, загальнопізнавальні, контрольні-оцінні вміння і навички, формуються на міжпредметній основі; рівень сформованості по класах визначається у програмі; 2) прийоми навчання, які використовуються свідомо чи напівсвідомо (наприклад, запис нових слів, аналіз нових структур); 3) індивідуальний стиль навчання.

Здібності – стійкі психологічні властивості індивіда, що забезпечують можливості успішного виконання певного виду продуктивної діяльності. Вони виявляються у тому, як індивід навчається, набуває певних знань, умінь і навичок, опановує певні галузі діяльності, залучається до творчого життя суспільства. У здібностях поєднуються природне й соціальне. Природним підґрунтям здібностей є задатки. Сукупність здібностей називають обдарованістю. Визначальним у розвитку здібностей є умови життя та взаємодія з оточуючим середовищем.

Змістовий модуль – система навчальних елементів, поєднаних за ознакою відповідності певному навчальному об'єкту.

Зона найближчого розвитку – поняття про зв'язок навчання і психічного розвитку людини, яка визначається розходженням між рівнями актуального і потенційного розвитку, тобто тими можливостями дитини, які вона може реалізувати з допомогою дорослих і які будуть її досягненнями найближчим

часом. Поняття введене Л. С Виготським: воно визначає психічні функції, які перебувають у процесі активного дозрівання .

Зона оптимуму – поняття, що припускає наявність не окремого оптимального варіанту вирішення поставлених завдань, а поєднання набору можливостей при домінуванні одного з них.

I

Ідея – думка про зміст і способи перетворення дійсності в напрямку досягнень бажаної мети, ідеалу.

Індивідуалізація процесу навчання – організація навчально-виховного процесу, за якої вибір методів, прийомів, темпу навчання здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, рівня розвитку їхніх здібностей до навчання.

Індивідуалізація здійснюється в умовах колективної навчальної роботи з класом та в межах завдань і змісту освіти: усі учні повинні оволодіти знаннями, уміннями й навичками в обсязі, визначеному чинною програмою на підставі державного стандарту. Однак рівень підготовки й розвитку здібностей до навчання не в усіх школярів однаковий. Де й зумовлює необхідність індивідуалізації процесу навчання.

Індивідуальний розвиток – розвиток індивіда в процесі його життя та діяльності (онтогенез).

Індивідуальний стиль педагогічної діяльності – цілісна система операцій, що забезпечує ефективну взаємодію між учасниками педагогічного процесу і визначається цілями, завданнями професійної діяльності, властивостями різних рівнів індивідуальності педагога (ритмом діяльності, спілкування тощо). Структура індивідуального стилю педагогічної діяльності характеризується мотиваційно-оцінним, змістово-когнітивним, операційно-діяльнісними компонентами.

Індивідуальність – людина, особистість, яка вирізняється сукупністю рис, якостей, своєрідністю психіки, поведінки і діяльності, що підкреслюють її самотність, неповторність.

Інноваційна освіта – система ідей, започаткована Міжнародною академією наук вищої школи (МАН ВІН). Головна мета інноваційної освіти – збереження і розвиток творчого потенціалу людини.

Інноваційна педагогічна діяльність – вищий ступінь педагогічної творчості; педагогічне винахідництво нового у педагогічній практиці, що спрямоване на формування творчої особистості, враховує соціально-економічні, екологічні, політичні, демографічні зміни у суспільстві і виявляється у цілепокладанні, визначенні мети, завдань, змісту й технології інноваційного навчання та виховання .

Інтеграція – процес і результат взаємодії елементів (із заданими властивостями), що супроводжується відновленням, встановленням, ускладненням і зміцненням зв'язків між цими елементами на основі достатньої підстави, в результаті чого формується зінтегрований об'єкт (система) з якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів.

Інтегровані курси – здійснюються за спеціально створеними інтегрованими програмами. Сутність інтегрованих курсів полягає в тому, що вони дають змогу учням отримати спочатку загальне, цілісне уявлення про певну галузь знань, а потім її конкретизувати, поглиблювати.

Інтенсифікація навчального процесу – 1) напруження, активізація розумових особливостей особистості з метою досягнення бажаних результатів; 2) підвищення ефективності праці вчителя й учнів за одиницю часу.

Інтерес – складний психічний феномен, що відображає безліч процесів і являє собою цілісний об'єкт.

Інформаційна технологія – система наукових та інженерних знань, а також методів і засобів, яка використовується для створення, збору, передачі зберігання й обробки інформації у предметній області.

К

Коеволюція – сумісна еволюція систем, пов'язана (взаємоузгоджена), взаємообумовлена зміна систем.

Колізійність – здатність виявляти, ідентифікувати й аналізувати приховані (неявні, імпліцитні) причини подій, виявляти їх основи, встановлювати пріоритети (ієрархії) неявних суперечностей по відношенню до суспільних та особистісних цінностей.

Компетентність – специфічна здатність особистості, що необхідна для ефективного виконання конкретної дії в певній галузі і включає вузько спеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії.

Концепція педагогічна (лат. *conceptio*) – система вихідних теоретичних положень, яка слугує базою для дослідницького пошуку; процес, спосіб розуміння, тлумачення педагогічних явищ і подій; провідна ідея педагогічної теорії.

Корекційна робота – система спеціальних прийомів, спрямована на подолання або послаблення вад розвитку дітей.

Критичне мислення – здатність аналізувати інформацію з позицій логіки, вміння виносити обґрунтовані судження, рішення і застосовувати одержані результати як до стандартних, так і до нестандартних ситуацій, питань і проблем. Цьому процесові властива відкритість новим ідеям.

Критичність – особистісна функція, що дозволяє давати особистісну (власну, суб'єктну) оцінку того, що відбувається як за межами особи (пропонованим ззовні цінностям, нормам, порядкам), так і того, що відбувається усередині особи (власним відносинам до цінностей, емоційним станам, вчинкам тощо) з позицій власного розуміння сенсу того, що відбувається.

Критерій – узагальнений показник розвитку системи, успішності діяльності, ознака, на підставі якої здійснюють оцінювання, визначення або класифікацію чогось; міра судження, оцінки будь-якого явища. Передбачає виділення ряду ознак, за якими можна визначити критеріальні показники. Розробка критеріїв тих чи інших явищ у педагогіці викликає певні труднощі через те, що предмет педагогіки як такий надто складний і багатоманітний.

Культурологічний підхід – конкретно-наукова методологія пізнання та перетворення педагогічної реальності, що має своєю підставою аксіологію – вчення про цінності і ціннісну структуру світу; бачення освіти крізь призму

поняття культури, тобто його розуміння як культурного процесу, що здійснюється в культуросообразному освітньому середовищі, всі компоненти якого наповнені людськими сенсами й служать людині, що вільно проявляє свою індивідуальність, здібність до культурного саморозвитку і самовизначення в світі культурних цінностей.

Культурологічна особистістю орієнтована освіта – освіта, епіцентром якої є людина, що пізнає і творить культуру шляхом діалогічного спілкування, обміну сенсами, створення "творів" індивідуальної і колективної творчості. К.о.о.о. забезпечує особистісно-смісловий розвиток учнів, підтримує індивідуальність, єдність і неповторність кожної дитячої особистості, спираючись на її здібність до самозмінення та культурного саморозвитку.

М

Магістратура – ступінь освіти, що дає можливість студентам вузу готувати себе до науково-дослідної, науково-педагогічної діяльності та продовжувати навчання за фахом вищої професійної освіти.

Маркетинг в освіті – вид діяльності освітньої установи, спрямований на задоволення потреб соціального замовлення суспільства (ринку) на підготовку фахівця з конкретно заданими особистісними і професійними якостями у встановлений термін, на ефективне функціонування самої освітньої установи .

Майстерність – уміння відповідним чином втілити технологію як практичний проект концепції.

Мета педагогічної діяльності – свідоме бачення кінцевого результату діяльності, що планується як позитивний перетворювальний вплив на особистість.

Мета уроку – передбачення результату роботи на уроці, на здобуття якого спрямована діяльність учителя й учнів; прагнення вчителя до зразкової діяльності на уроці. Мета уроку має велике значення для його організації, постановки конкретних завдань. Мета уроку математики триєдина – навчально-розвивально- виховна.

Метод – спосіб організації практичного й теоретичного опанування дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта.

Методика Марії Монтессорі – модель особистісно зорієнтованого підходу до навчання і виховання, її підґрунтя становить ідея про те, що кожна дитина, з огляду на індивідуальні можливості, потреби, систем стосунків, проходить індивідуальний шлях розвитку.

Методологічне мислення фахівця фізичного виховання та спорту відбиває його готовність та здатність до перетворення теоретичних знань у метод пізнавальної й професійно-творчої діяльності з фізичного виховання та спортивної підготовки учнівської молоді.

Міжкультурна компетентність – знання життєвих звичок, вдач, звичаїв, установок даного соціуму, що формують індивідуальні та групові установки; індивідуальних мотивацій, форм поведінки, невербальних компонентів (жести, міміка), національно-культурних традицій, системи цінностей.

Мова – 1. одна з самобутніх семіологічних систем, що є основним і найважливішим засобом спілкування членів даного людського колективу, для яких ця система виявляється також засобом розвитку мислення, передачі від покоління до покоління культурно-історичних традицій тощо; 2. засіб інтеркультурної комунікації, що сприяє розвитку логічного мислення .

Моделювання – 1) метод дослідження об'єктів на їх моделях-аналогах; 2) побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ тих, що спеціально сконструйовані; 3) у навчанні моделі розуміють як зміст і засіб того що треба засвоїти. В психолого-педагогічній літературі моделі поділяють на три класи: матеріальні чи предметні, знаково-символічні, ідеальні (розумові, уявні, що створюються суб'єктом у вигляді образу уявлення).

Моніторинг (лат. *monitor* – той, що застерігає) – систематичне вивчення соціальних явищ і процесів, зіставлення результатів, постійних спостережень для одержання обґрунтованих уявлень стосовно справжнього становища, виявлення тенденцій розвитку їх. Моніторинг — необхідний прийом оцінювання якості технологізації соціального простору, дієвості технологій. Дає змогу вчасно коригувати технології, завдяки чому розширюються межі технологізації і підвищується ефективність соціальних (зокрема й педагогічних) технологій.

Моніторинг в освіті – постійне спостереження за певним процесом в освіті з метою виявлення його відповідності бажаному результату або початковим припущенням. Елементами педагогічного моніторингу є форми поточної, проміжної і підсумкової атестації, складання графіків і звітів, проведення педагогічних рад, консилиумів тощо.

Мотивація – система мотивів, або стимулів, що спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть бути потреби, інтереси, захоплення, емоції, установки, ідеали та ін. В одних випадках виникає інтерес до отримання високої оцінки, в інших – інтерес до змісту навчання. Значення мотивів для поведінки, діяльності, формування особистості учня надзвичайно велике. Одне із завдань учителя полягає у вихованні правильної мотивації школярів.

Особливим видом мотивації є навчальна, що характеризується складною структурою. Однією з форм цієї структури є внутрішня (орієнтована на результат) і зовнішня (нагорода, покарання) мотивації. Визначальними є такі характеристики навчальної мотивації, як сталість, зв'язок із рівнем інтелектуального розвитку й характером навчальної діяльності.

Н

Навичка – усталений спосіб виконання дій, сформований у результаті багаторазових повторень; характеризується високим ступенем засвоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю, тобто автоматизмом.

Навчальна технологія — це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, що характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних компонентів (зміст, прийоми і методи, форми і засоби) з урахуванням вимог наукової організації праці, збереження і зміцнення здоров'я суб'єктів навчання, забезпечує досягнення запланованих навчально-виховних результатів.

Нелінійність – багатоваріативність шляхів еволюції систем, здатність її до самодії. Нелінійність у математичному плані відображає певний вид математичних рівнянь, що містять невідомі величини в ступені, більше одиниці.

Безлічі рішень нелінійного рівняння відповідає безліч шляхів еволюції системи, що описується цими рівняннями.

Нерівноважність системи припускає наявність макроскопічних процесів обміну речовиною, енергією та інформацією між елементами самої дисипативної системи.

Новизна – критерій якості інформації, результатів наукових досліджень, що відображає суспільно значущі нові знання, факти, дані, отримані в результаті дослідження або практичній діяльності.

Нові інформаційні технології – сукупність методів і технічних досліджень; основний результат творчого процесу; властивість і самостійна цінність будь-якого нововведення. Має відносний характер, як в особистісному, так і в історичному плані.

Нововведення – цілеспрямована зміна, що вносить в середу впровадження нові стабільні елементи (новизну), що викликають перехід системи з одного стану в інший.

Нове педагогічне мислення – проблемно-варіативне мислення, що припускає можливість багатоваріативного досягнення цілей навчання і виховання, як однією з початкових своїх посилок; мислення з позицій учня, як суб'єкта навчально-виховного процесу, зорієнтованого на його інтереси, потреби і розвиток. Важливою особливістю н.п.м. є його творча спрямованість на розробку ефективних методик і технологій навчання та виховання, що мають альтернативний, по відношенню до традиційних, характер.

О

Освіта – основна категорія педагогіки і фундаментальна категорія гуманітарного знання, що має багато аспектів:

– процес і результат оволодіння людиною системою знань про світ, суспільство, саму себе, способами мислення і діяльності, формування образу власної особистості;

– феномен культури, що забезпечує її трансляцію, відтворюваність і зміну;

– освітній простір – сукупність освітніх закладів, державної системи управління і суспільних об'єднань, які реалізують освітні програми.

Освіта особистісно-орієнтована – процес, що створює умови для прояву особистісних функцій учня: мотивації, вибору, смислотворчості, самореалізації, рефлексії тощо.

Освітня технологія – технологія, що відбиває загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору, її призначення – прогнозування розвитку освіти, його конкретне проектування і планування, передбачення результатів, а також визначення відповідних освітнім цілям стандартів. Прикладами освітніх технологій можуть бути концепції освіти, освітні закони, освітні системи (гуманістична концепція освіти, Закон України «Про освіту», система неперервної освіти тощо).

Особистісна педагогіка – стратегія реформування і розвитку освітніх систем в умовах інформаційної цивілізації, суспільної значущості людини, його активній, вільній, цілеспрямованій і відповідальній діяльності як духовно-гуманітарна підстава суспільства.

Особистісна педагогічна підтримка – сумісне з учнем визначені його інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), що заважають йому зберігати людську гідність і досягати позитивних результатів в самоорганізації.

Особистісно-орієнтоване виховання – педагогічно керований процес культурної ідентифікації, соціальної адаптації і творчої самореалізації особи

Особистісно орієнтоване навчання – навчання, ґрунтоване на принципі, за якого зміст освіти визначають з огляду на суб'єктивний досвід особистості. Якщо у традиційній філософії освіти соціально-педагогічні моделі розвитку особистості описано переважно як задані ззовні зразки, еталони пізнавальної діяльності, то особистісно орієнтоване навчання спирається на визнання унікальності суб'єктивного досвіду самого учня як найважливішого джерела індивідуальної життєдіяльності. Таким чином, відбувається «зустріч» заданого й суб'єктивного досвіду, «окультурювання» і збагачення його: передбачається формування цілісної особистості яка усвідомлює свою гідність і поважає інших людей.

Особистісно-орієнтована освіта – цілісний педагогічний процес, епіцентром якого є людина, Що пізнає і творить культуру шляхом діалогічного спілкування, обміну сенсами, створення "творів" індивідуальної і колективної творчості .

Особистісно-педагогічна саморегуляція – цілісна, інтегральна психічна і поведінкова характеристика, що виражається в здатності відобразити, всебічно аналізувати й прогнозувати свою діяльність .

Особистісні сенси - сенси, що визначають відношення індивіда до світу, соціальна позиція, самосвідомість, ціннісно-смісловне ядро світогляду й інші компоненти індивідуальної свідомості

Особисті структури свідомості – ті прояви діяльності свідомості (функції свідомості), які регулюють, управляють, розвивають розумову діяльність людини, визначаючи її поведінку на особистому рівні. Завдяки діяльності особистих структур свідомості реалізується феномен "бути особою", тобто уміння проявляти і управляти власними сенсами, вибудовуючи їх відповідно до гуманістичних вимог.

Особистий підхід – орієнтація при конструюванні і здійсненні педагогічного процесу на особу як мету, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності

Особа - 1. структурний феномен, що складається з ряду взаємопов'язаних і взаємопроникаючих підструктур, найбільш істотними з яких є спрямованість особи, її переконання, світогляд, ідеали, прагнення; 2. чоловік (дитина), що має свою життєву історію, інтегрований у певне культурне середовище, такий, що володіє властивостями суб'єктності й індивідуальної самобутності та самореалізується у вільно обраних видах життєдіяльності, знаходиться в процесі саморозвитку, пошуку сенсів і власної індивідуальності; 3. здатність людини " бути особою", тобто проявляти своє ставлення до світу й себе.

Опосередування – структура свідомості, що виводить її на рівень перекладу зовнішніх дій на внутрішні імпульси поведінки, опосередковуючи необхідність діяльності особистим розумінням моральності або аморальності майбутньої дії в контексті або поза контекстом загальнолюдських цінностей

Оцінка – 1) оцінні судження в усній та письмовій формі щодо якості певної діяльності; 2) бали - кількісні вимірники, які визначаються нормами оцінок; в українській школі прийнята дванадцятибальна система оцінок: поєднання балів та оцінних суджень учителя .

Оцінювання навчальних результатів – встановлення ступеня виконання школярами навчальних завдань, рівня їх якості; дидактичні вимоги до оцінювання: об'єктивність, систематичність, урахування індивідуальних особливостей, стимулювання учнів до вдосконалення своєї праці тощо.

П

Парадигма освітня (від грецького *paradeigma* – приклад, зразок) – сукупність теоретичних, методологічних та інших установок, прийнятих науковим педагогічним співтовариством на кожному етапі розвитку педагогіки, якими керуються як зразком (моделі, стандарту) при вирішенні педагогічних проблем.

Парадигма в педагогіці (педагогічна парадигма) – стала думка, певний стандарт, зразок у вирішенні освітніх і дослідницьких завдань .

Парадигма гуманістична (феноменологічна) – парадигма освіти, яка ставить у центр уваги учня, як суб'єкта життя, як вільну і духовну особу, що має потребу в саморозвитку. Вона орієнтована на розвиток внутрішнього світу дитини, на міжособове спілкування, діалог, на допомогу в особистісному зростанні.

Парна робота – прийом активізації навчальної діяльності учнів: двоє учнів працюють разом над виконанням завдання. Порівняйте робота у групі.

Патерни – будь-яке упізнане розташування об'єктів у просторі та часі; як би картини (форми) поведінки та розташування об'єктів у свідомості людини.

Педагог – 1) особа, фахом якої є навчання й виховання, - шкільний учитель, вихователь дошкільного закладу, дитячого будинку, школи-інтернату, виховної колонії; працівник дитячого позашкільного закладу; викладач і вихователь середнього спеціального закладу, ВНЗ тощо; 2) науковець, котрий досліджує проблеми педагогіки як науки ,

Педагог-майстер – педагог, який досяг високого ступеня компетентності, що володіє різноманітними засобами викладання й отримує високі результати роботи, зрілий та умілий педагог.

Педагог-новатор – автор нових педагогічних систем; розробник і реалізатор новацій і нововведень .

Педагог-фасилітатор – педагог, який працює в парадигмі собістисно-орієнтованої (гуманістичної) педагогіки і керується такими установками в роботі з дітьми, як-от: відкритість своїм власним думкам, переживанням; заохочення, довіра як вираження внутрішньої особистісної впевненості педагога в можливостях і здібностях вихованців; «емфатичне розуміння» (бачення поведінки вихованця, його реакцій, дій, навичок). Поняття введене К. Роджерсом.

Педагогіка співробітництва – сучасна педагогічна концепція, у якій дитина розглядається як активний суб'єкт спільної з педагогом діяльності, заснованої на реальному співробітництві, демократичних і творчих засадах. Фундаментом педагогіки співробітництва є гуманістичний характер взаємин вихователя і вихованців. Автори педагогіки співробітництва: П.О. Амонашвілі, І.П. Волков, Є. М. Ільїн. С. М. Лисенкова, В. О. Сухомлинський ,

Педагогічна діагностика – дослідницька процедура, спрямована на з'ясування умов і обставин, за яких триває педагогічний процес.

Педагогічна культура – 1. частина загальнолюдської культури, в якій найбільшою мірою відобразилися духовні і матеріальні цінності, а також способи творчої педагогічної діяльності, необхідні людині для обслуговування історичного процесу зміни поколінь і соціалізації (дорослішання і становлення) особи; 2. сутнісна характеристика цілісної особи педагога, здібного до діалогу культур в індивідуально-особовому плані; 3. динамічна система педагогічних цінностей, способів діяльності та професійної поведінки вчителя, у якості компонентів якої виділяються: а) педагогічна позиція й особові якості; б) професійні знання й культура педагогічного мислення; у) професійні уміння і творчий характер педагогічної діяльності; г) саморегуляція особи і культура професійної поведінки педагога.

Педагогічна система – сукупність таких взаємопов'язаних компонентів, як мета освіти, суб'єкти педагогічного процесу (педагог і учні), зміст освіти (загальна, базова і професійна культура), методи і форми педагогічного процесу і матеріальна база (засоби).

Педагогічна технологія - науково обгрунтована педагогічна (дидактична) система, яка гарантує досягнення певної навчальної мети через чітко визначену послідовність дій, спроектованих на розв'язання проміжних цілей і наперед визначений кінцевий результат. Має вищий рівень ефективності, надійності, гарантованого результату, ніж традиційні методики навчання. Педагогічна технологія служить конкретизацією методики.

Як правило, таке визначення використовують ті дослідники (В. П. Беспалько, Л. І Даниленко, М. В. Кларин, Г. К. Селевко, С. О. Сисоєва, П. І. Сікорський, О. І. Смолюк, Т. С. Назарова, О. М. Пехота, Д. В. Чернігівський та ін.), які ототожнюють поняття «педагогічна технологія» з поняттям «навчальна технологія».

Педагогічна феноменологія – знання, що розглядає освіту як атрибут людського буття, педагогічний процес – "як буття людини в освіті", переклад штучної соціопедагогічної системи у природний стан.

Педагогічний експеримент – дослідницька діяльність з метою вивчення причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних явищах.

Педагогічна взаємодія – 1. навмисні контакти педагога з дитиною (тривалі або тимчасові), метою яких є зміни в поведінці, діяльності і відносинах дитини; 2. безпосередня або опосередкована дія суб'єктів цього процесу один на одного, що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок, виступаючи як інтегруючий чинник педагогічного процесу, який сприяє появі особових новоутворень у кожного з суб'єктів цього процесу.

Педагогічна творчість – активний процес, спрямований на пошук досконаліших форм навчально-виховної роботи, успішне вирішення педагогічних проблем, поліпшення якості навчання і виховання учнів.

Порівняння – 1) мислительна операція, засіб аналізу й синтезу пізнавальних об'єктів, який передбачає диференціювання ознак на основі їх

зіставлення (однакові схожі, відмінні); 2) дидактичний прийом, який передбачає зіставлення, коли виділяються ознаки, за якими має проводитися порівняння, і власне порівняння, коли визначається загальне й відмінне; розрізняють види порівняння за напрямом, складністю, способом проведення; 3) засіб створення образності

Прес-конференція – пізнавальна творча справа-огляд, яку проводять але рольову гру-бесіду членів «делегації» з «представниками мас-медіа».

Принцип 1. основне початкове положення будь-якої теорії, учення, науки, світогляду, організації; **2.** внутрішнє переконання людини, визначальне його відношення до дійсності, норми поведінки і діяльності; **3.** категорія педагогічного знання, наукове положення, яке, з одного боку, відображає пізнану і обгрунтовану закономірність, а з іншої – наказує, як правильно будувати процес виховання і навчання відповідно до пізнаної закономірності.

Принципи гуманізму – принципи, що визначають загальний характер відносин вчителя і учнів. Людина, учень є головною цінністю і усім своїм внутрішнім світом, інтересами, потребами, здібностями, можливостями і здібностями.

Принципи індивідуально-особистого підходу – принципи, що визначають положення дитини в освіті й означають визнання її активним суб'єктом навчально-виховного процесу.

Принципи креативності – принципи, реалізація яких припускає створення умов для творчого розвитку як учнів, так і педагогів в атмосфері співпраці і співтворчості.

Принципи культуровідповідності – принципи, що визначають відношення між освітою і культурою як середовищем, що вирощує та живить особу, а також відношення між вихованням і людиною як людиною культури.

Принципи народності – принципи, що визначають народні традиції як основу виховання; вростання нового покоління в життя дорослих (самостійне освоєння дітьми культурних цінностей) і цілеспрямовану передачу культурного (господарського, духовного) досвіду старшими молодшим.

Принципи природовідповідності – принципи, що означають відношення до дитини як до частини природи, прагнення зробити учня з його конкретними особливостями і рівнем розвитку ядром будь-яких виховних відносин, то припускає його виховання в єдності і згоді з природою та турботу про екологічно чисте природне місце його існування і розвитку.

Принципи ціннісно-сміслової спрямованості – принципи, направлені на реалізацію сутнісної характеристики особово-орієнтованого утворення культурологічного типу, - створення умов для отримання кожним учнем сенсу свого учення і життя.

Професійна готовність фахівця фізичного виховання та спорту уявляє собою цілісний стан особистості, який відбиває якісні характеристики її спрямованості, свідомості, професійної позиції, рівня опанування професійними (фізкультурно-спортивними) діями і операціями.

Професійна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту виступає як єдність його теоретичної й практичної готовності й здібності здійснювати фізкультурно-спортивну діяльність.

Професійна діяльність фахівця фізичного виховання та спорту уявляє собою цілісний феномен, який включає дві сторони: працю фізичну й працю розумову, тісно пов'язані між собою в силу спільності вирішення завдань духовно-фізичного виховання молоді.

Професійна підготовка – фахівця фізичного виховання та спорту в вищій професійній школі уявляє собою процес становлення його особистості, розвитку загальної, професійної й фізичної культури, що виступає запорукою і передумовою ефективності майбутньої професійної діяльності.

Професійне становлення – це частина онтогенеза людини з початку формування професійних намірів до закінчення активної професійної діяльності, що передбачає формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих якостей та їх інтеграцію, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних шляхів якісного й творчого виконання діяльності відповідності з індивідуально-психологічними особливостями.

Проблема (від грец. – завдання, перешкода) - 1) у широкому сенсі – складне теоретичне або практичне питання, що потребує розв’язання, вивчення й дослідження; 2) ситуація діяльності, яка містить протиріччя наукового, організаційного або іншого характеру і являє перепони, що виникають при досягненні суб’єктом цілеспрямованого результату своєї діяльності; 3) конкретне знання про незнання, уявлення про вузлові завдання, які необхідно вирішити, про суттєві питання, на які потрібно знайти відповідь.

Прогнозування – науково обґрунтований прогноз будь-чого на основі наявних даних.

Проектування особи – науково обґрунтоване передбачення педагогом найбільш оптимальних результатів взаємодії в педагогічному процесі між загальними цілями виховання, конкретними педагогічними завданнями, особистими цілями, з одного боку, а з іншого - умовами, засобами виховання й індивідуально- психологічними можливостями даного індивіда

Р

Рефлексивна свідомість фахівця фізичного виховання та спорту відбиває здібності особистості до теоретичного осмислення логіки здійснення професійно-спортивної (професійної) діяльності та власних дій, їх моделювання, саморегуляції, самовдосконалення.

Рефлексивність – здатність особи виходити за межі власного "Я", осмислювати, вивчати, аналізувати будь-що за допомогою порівняння образу свого "Я" з будь-якими подіями, особами.

Рефлексія – здатність людини до самопізнання, вміння аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви, обґрунтовувати правильність своїх дій й зіставляти їх із суспільно значущими цінностями, а також з діями та вчинками інших людей.

Рефлексія педагогічна – здатність педагога дати собі і своїм вчинкам об’єктивну оцінку, зрозуміти, як його сприймають діти та інші люди, насамперед ті, з ким він взаємодіє у процесі педагогічного спілкування. У центрі рефлексії педагогічної – усвідомлення того, що саме учень сприймає і розуміє в особистості вихователя та стосунках із ним

Розвиток – цілеспрямоване накопичення інформації з подальшим її впорядкуванням, структуралізацією; процес послідовних, незворотніх зовнішніх і внутрішніх змін, що характеризують перехід від нижчих рівнів до вищих; мета і результат виховання.

Розвиток особи – нарощування фізіологічних, психічних і соціальних новоутворень за рахунок освоєння людиною внутрішнього і зовнішнього потенціалу можливостей.

С

Самоактуалізація – 1. самостійна учбова діяльність, зорієнтована на приведення знань, розуміння і умінь у відповідність з сучасними вимогами; 2. процес втілення потенційних можливостей і здібностей індивіда в конкретних результатах його наочної діяльності; 3. вищий рівень прояву духовного і творчого потенціалу особи, прагнення до повного виявлення і розвитку своїх особових можливостей; перехід із стану можливостей в стан дійсності .

Самовизначення – ступінь самооцінки себе; змістовна сторона спрямованості особи; визначення людиною себе в суспільстві як особистості, заняття нею активної позиції щодо соціокультурних цінностей і тим самим визначення сенсу свого існування (з орієнтацією на майбутнє).

Самовиховання – якість особистості, що виникає не тільки як продовження виховання, але й як якісна особливість, що закономірно виникає в ході діалектичного розвитку особи в сучасних умовах

Самоорганізація – властивість будь-якої системи до саморозвитку за допомогою надбудови, "вирощування" нових, більш життєстійких структур; процеси впорядкування, що відбуваються в системі за рахунок дії її зовнішніх і внутрішніх складових.

Самоорганізація педагогічна – здібність фахівця до "самовирощування" своїх внутрішніх ресурсів – особових структур свідомості, що додають гуманний сенс його діяльності.

Самореалізація – прагнення до визнання свого "Я" оточенням, самостійне створення умов для його повного прояву.

Саморегуляція діяльності – регуляція, що здійснюється людиною, як суб'єктом діяльності, спрямована на приведення можливостей людини у відповідність з вимогами цієї діяльності.

Саморозвиток – процес активної, послідовної, прогресивної і в цілому незворотної якісної зміни психологічного статусу особистості, Можливий на певному ступені вікового розвитку, коли сформувались механізми саморегуляції..

Синергетика – теорія самоорганізації, формування впорядкованості у фізичних, біологічних, соціальних і педагогічних системах.

Синергетичний підхід – один з видів системного підходу, що описує багатовимірність сучасної педагогічної науки і як системи знань, і як феномена культури, і як соціального інституту. С.п. припускає синтез історії і методології науки, розгляд розвитку регіональної педагогічної науки в історичній перспективі.

Системний підхід – метод, що вживається до аналізу об'єктів, які мають безліч взаємозв'язаних елементів, об'єднаних спільністю функцій і мети, єдністю управління і функціонування.

Ситуація успіху – суб'єктивний психологічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища.

Сенс – внутрішня, глибинна основа будь-якої речі або явища, його суть, ядро. Сенс вкорінений у житті завдяки тому, що він розуміється і приймається людьми як живе знання. Це знання не може бути засвоєне. Воно може бути тільки побудоване самою людиною.

Смислотворчість – визначення і породження систем особистісних сенсів, опосередкованих перетворенням діяльностей відносин і спілкування в діяльність осмислення і творчості.

Соціалізація (від лат. *socialis* – громадський) – процес перетворення людської істоти на суспільний індивід, утвердження її як особистості, залучення до суспільного життя як активної, дієвої сили. Соціалізація передбачає взаємодію людини із соціальним оточенням, яке впливає на формування її певних соціальних якостей та рис, на активне засвоєння й відтворення нею

певної системи суспільних цінностей (норм, зразків, знань, уявлень), що дозволяє індивіду функціонувати як члену суспільства. З іншого боку - процеси здобуття власного соціального досвіду й активного формування особистості.

Соціальне ставлення (соціалізація) – це процес засвоєння людиною соціального досвіду, норм, цінностей, ідеалів, які передбачають наявність організованих (управляємих) та неорганізованих впливів на особистість, процес влучення людини у соціальні зв'язки й відношення, а також відтворення цих відносин.

Співробітництво – узгоджена взаємодія людей, суб'єктів управління, що передбачає взаємну підтримку, взаємодопомогу, взаємну відповідальність і обмін послугами, що спрямовані на досягнення злагоди і бажаного результату на тлі позитивних емоцій.

Спілкування – процес, суть якого полягає не лише у факті передачі та прийомі інформації, а й у виробленні нової інформації, загальної для людей, які спілкуються, що і народжує їх спільність.

Структура – сукупність стійких зв'язків між безліччю компонентів об'єкту, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі.

Структура готовності – цілісна властивість особи, яка виступає як воєдино зв'язана сукупність спонукальної і старанної регуляції, єдність вольових і інтелектуальних якостей, єдність особистісно-спонукального та професійно-виконавського компонентів д.

Суб'єкт – конкретний носій наочно-практичної діяльності і пізнання, носій активного.

Суб'єктний досвід – існуючий, наявний досвід особи; досвід життєдіяльності і самореалізації, що набуває дитина в ході спілкування, діяльності, пізнання, спостереження, ухвалення рішень, що стосуються свого життя, вчинків, переживань своїх успіхів і невдач, саморефлексії „

Суб'єктні властивості – властивості, то належать особистому досвіду конкретної людини без оцінки його істинності, науковості, несуперечності з позиції науково-історичного пізнання.

Суб'єктність - найбільш особистісна характеристика свідомості.

Суб'єкт професійної діяльності – це свідомо діюча особистість, яка володіє сформованою у процесі професійної освіти здібностями до проектування власної діяльності та реалізації (виконання) власного проекту, що передбачає самостійну постановку цілей професійної праці, свідомий та обґрунтований вибір засобів професійної діяльності й професійних відносин, здійснює постійний професійний саморозвиток, а також суб'єктивно включених в систему професійних відносин.

Т

Творчі здібності – вміння й можливості творчо виконувати певну діяльність, спрямовану на конкретний результат, з метою поліпшення будь-чого або будь-кого.

Творчість (креативність) – вища форма активності та самостійної діяльності людини. Творчість оцінюється за його соціальною значущістю й оригінальністю (новизною). Необхідно розмежовувати об'єктивну і суб'єктивну сторони творчості. З об'єктивної точки зору творчість визначається її кінцевим продуктом – науковим відкриттям або новизною наукового дослідження, винаходом, раціоналізацією, створенням художнього твору, розв'язанням нової задачі (математичної, лікувальної, педагогічної, виробничої тощо). З суб'єктивної точки зору, творчість визначається самим процесом творчості і наявністю психічних процесів, характерних для творчості, навіть якщо кінцевий продукт не має необхідної соціальної цінності та новизни. Передбачає наявність певних особистісних і процесуальних характеристик: здібностей, мотивів, умінь, уяви, інтуїції тощо.

Технологізація – цілісне впровадження інтенсивних технологій навчання та виховання – ознака інноватики в діяльності сучасних навчальних закладів.

Технологія – у виробничому процесі означає систему запропонованих наукою засобів, способів та алгоритмів, застосування яких забезпечує наперед визначені результати діяльності, гарантує отримання запланованого обсягу продукції певної якості.

Технологія навчання – відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах визначеного предмета, теми, питання й у межах

цієї технології. Вона близька до окремої методики, її ще можна було б назвати дидактичною технологією в

Технологія формування готовності студента – цілісна сукупність дій, операцій, що забезпечують результат.

У

Урок - форма організації навчальної роботи в школі, яка відбувається у межах точно встановленого часу за розкладом, з певним складом учнів дня досягнення навчальних результатів; уроки мають різні структури залежно від мети, характеру матеріалу, вікових особливостей учнів; об'єднуються в систему за темами.

Урок нестандартний – урок, що має довільну структуру, не відповідає стандартним типам. Такому уроку притаманна оригінальність, незвичність, підвищена емоційність. До уроків нестандартних відносяться урок-гра, урок-екскурсія, урок-концерт, урок-подорож, урок-аукціон тощо. Уроки нестандартні чергуються з уроками різних типів, вимагають попередньої підготовки.

Уміння – освоєні способи виконання дій із знаннями. Стаючи особистим досвідом, уміння набувають вигляду осмислених навиків педагогічної творчості.

Ф

Фізичне виховання визначається як соціокультурний вид практики, спрямованої на допомогу й сприянні в людині в засвоєнні своїх природних сил та розвиток її культурного відношення до своїх фізичних можливостей та їх удосконалення.

Фізична досконалість характеризується як історично обумовлений ідеал фізичного розвитку і фізичної підготовленості людини, оптимально відповідаючий вимогам життя.

Фізична культура особистості уявляє собою її фундаментальну цінність, виступає як якісне, системне, динамічне утворення особистості, що характеризується рівнем її фізичного розвитку й освіченості, усвідомлення способів дослідження цього рівня та виявленням у різноманітних видах фізкультурно-спортивної діяльності.

Філософія навчання й виховання – тлумачення сутності навчання й виховання, його принципів і цінностей як взаємодії загальнолюдського, конкретно-історичного й національного компонентів культури у процесі становлення особистості та передачі їх культурологічних цінностей.

Функція – обов’язок, коло діяльності, призначення, роль.

Функції навчання – освітня, виховна, розвивальна: реалізується у взаємозв’язку.

Ц

Цивілізаційний підхід – 1. один з основних концептуальних орієнтирів педагогічного процесу; 2. спосіб осмислення дітей, засобів, механізмів, умов результатів виховання; 3. один із шляхів розкриття гуманістичної суті і перспектив світового педагогічного процесу.

Цілепокладання – фундаментальне поняття в теорії діяльності, широко використовуване в суспільних науках, пов’язане з вибором і визначенням мети як образу майбутнього результату діяльності. Цілепокладання - реальний інтегратор мети, засобів і результату в конкретну систему і є динамічною дією, що передбачає активне функціонування всіх чинників детермінації діяльності: потреб, інтересів, стимулів, мотивів тощо. Центральним моментом цілепокладання є визначення мети через засіб, оскільки мета, не визначена засобом, не є справжньою метою; на цій стадії вона - лише первісна опора у самій діяльності. Тільки доставши визначення через засіб, мета набуває завершеності й перетворюється на чинник людської діяльності.

Цінності освіти – ідеали, спрямовані на етичні орієнтири виховання та навчання: істина, добро, особа, користь, свобода, любов, творчість, вибір і ін. Цінності, як переваги (або відкидання) ідеалів диктуються відчуттями і приймаються свідомістю. Вони визначають те, до чого слід прагнути, відноситися з повагою, визнанням, пошаною.

Цінність – суспільна функція, що визначає роль, статусність, структуру і властивості особи; те, що відчуття людей диктують визнати таким, що стоять понад усім і до чого можна прагнути, споглядати, відноситися з повагою, визнанням, пошаною.

Цінності фізичної культури, які виступають основою фізкультурно-спортивної та фізкультурно-педагогічної діяльності, відбивають ідеал духовно-фізичного розвитку й вдосконалення особистості; їх реалізація забезпечує біологічний потенціал життєдіяльності, розвиток емоційно-вольових якостей, соціальної активності та креативності особистості.

Ш

Школа – соціальний інститут; заклад загальної освіти, покликаний задовольняти освітні проблеми суспільства, особистості й держави.

Школа-комплекс – модель відкритої особистісно-орієнтованої освітньо-виховної системи з багатоаспектною диференціацією навчання і організацією додаткової освіти. Ш.-к. припускає створення умов для якісного підвищення освіти, поліпшення психологічної комфортності кожної дитини.

Школи нового типу – навчальні заклади нового типу, до яких відносяться гімназії, ліцеї, коледжі, колегіуми

Я

Якість знань – характеристика результатів засвоєння знань, що включає різні ознаки: повноту, глибину, усвідомленість, систематичність, гнучкість, конкретність, узагальненість, які виявляються через багатоаспектний аналіз результатів засвоєння і застосування знань.